

JIŘINA VESELSKÁ
NÁRODOPISNÁ BIBLIOGRAFIE



Česká národopisná společnost
Praha 2013

Vydáno za finanční podpory Akademie věd České republiky, v.v.i. v rámci projektu
Zpřístupnění bibliografií národopisných časopisů (II. fáze)

© Česká národopisná společnost, 2013
© Jiřina Veselská, 2013

ISBN 978-80-905273-0-0

K problematice národopisné bibliografie

Zpracování oborových bibliografií, zejména časopiseckých článků, má v etnografii poměrně dlouhou tradici. Za předchůdce dnes užívaných soupisů můžeme považovat literární reference s úplným bibliografickým údajem, které zveřejňovali velmi pravidelně redaktoři Národopisného věstníku československého a Čeněk Zíbrt v Českém lidu. Na jejich stránkách od počátku 20. století najdeme zcela pravidelně zprávy a recenze domácí i zahraniční etnografické a folkloristické knižní i časopi-secké produkce.

Systematicky zaměřený projekt zpracování národopisných bibliografií pro jednotlivé oblasti Čech, Moravy a Slezska předložil odborné veřejnosti Richard Jeřábek v roce 1964 na stránkách Věstníku Národopisné společnosti československé pod názvem *Projekt retrospektivní bibliografie české a moravské etnografie a folkloristiky*.¹ Krátce po schválení tohoto záměru byly již zveřejněny první bibliografické soupisy moravských periodik vypracované pod vedením R. Jeřábka posluchači etnografie brněnské univerzity. Vedle těchto regionálně zaměřených soupisů byly postupně zveřejňovány také soupisy národopisných příspěvků v ústředních časopisech. Jako první vydala Národopisná společnost *Soupis prací Zíbrtova Českého lidu* od Ludvíka Kunze pokrývající léta 1891–1932², Vladimír Karbusický zpracoval *Soupis etnografických a folkloristických příspěvků v Časopise českého musea 1827–1940*³, Alena a Richard Jeřábekovi společně připravili nejprve *Soupis etnografických a folkloristických příspěvků v Museum Francisceum Annales 1895–1898 a v Časopise Moravského musea zemského 1901–1938*⁴, posléze individuálně zpracovali *Soupis etnografických a folkloristických příspěvků v časopise Matice moravské 1869–1943* (Alena Jeřábková)⁵ a *Soupis etnografických a folkloristických příspěvků ve Sborníku Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí 1884–1911* (Richard Jeřábek)⁶. Bibliografický projekt však nebyl dokončen, od počátku 70. let již nové tituly nepřibývaly.

1 JEŘÁBEK, R.: *Projekt retrospektivní bibliografie české a moravské etnografie a folkloristiky*. Věstník Národopisné společnosti československé při ČSAV a Slovenskej národopisnej spoločnosti při SAV, 1964, č. 2–4, s. 10–15.

2 KUNZ, L.: *Soupis prací Zíbrtova Českého lidu*. Praha 1960.

3 KARBUSICKÝ, V.: *Soupis etnografických a folkloristických příspěvků v Časopise českého musea 1827–1940*. Praha 1961.

4 JEŘÁBKOVÁ, A. – JEŘÁBEK, R.: *Soupis etnografických a folkloristických příspěvků v Museum Francisceum Annales 1895–1898 a v Časopise Moravského musea zemského 1901–1938*. Praha 1962.

5 JEŘÁBKOVÁ, A.: *Soupis etnografických a folkloristických příspěvků v časopise Matice moravské 1869–1943*. Praha 1964.

6 JEŘÁBEK, R.: *Soupis etnografických a folkloristických příspěvků ve Sborníku Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí 1884–1911*. Praha 1964.

Po celou dobu však díky historickým okolnostem převažovaly soupisy moravských periodik nad soupisy příspěvků z českých časopisů. Jedním z výstupů pedagogického působení R. Jeřábka na brněnské katedře představovalo i zadání diplomové práce o přínosu českých kulturně-historických časopisů, kterou zpracoval Emil Malacka. Práce náležela tematicky i obsahově do projektu, ale zůstala patrně díky přerušení vydávání „Bibliografických příloh Zpráv NSČs a SNS“ v archivu tehdejší katedry etnografie a folkloristiky FF MU, kde byla také obhájena. Teprve v roce 2009 se jí podařilo vydat knižně.⁷

Od počátku 80. let na sebe soustředily pozornost regionální archivy a knihovny, které začaly s vydáváním multioborových, na jednotlivé regiony zaměřených bibliografií. Ty sice v mnoha případech obsahovaly záznamy statí a zprávy referujících o jevech a událostech z oblasti lidové kultury a tradice, zaměření zpracovatelů nedávalo příliš mnoho důvodů k radosti nad úrovní výběru a zejména kvalitě případných anotací. Oborové etnografické bibliografie nevycházely vůbec, výjimkou byla akce Subkomise pro lidové obyčeje Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech a Komise pro lidové obyčeje Národopisné společnosti, jejíž členové vyhledávali statě věnované této problematice. Výsledkem byla bibliografie vydaná Slovákým muzeem v roce 1989⁸, na níž o několik let později navázal svazek druhý věnovaný téže problematice.⁹

Nová vlna zpracování speciálních národopisných bibliografií byla zahájena v roce 1996, kdy Ústav lidové kultury (dnes Národní ústav lidové kultury) ve Strážnici vydal spolu s Muzejní a vlastivědnou společností v Brně výběrovou bibliografii *Národopis na Moravě a ve Slezsku*, jejímiž autory nebyli etnografové, ale odborní pracovníci brněnské Moravské zemské knihovny Jaromír a Tomáš Kubíčkovi.¹⁰ Jejich výběr excerpaných periodik se musel soustředit pouze na notoricky známá periodika a na samostatné tituly. Vydání bibliografie a její obsah a rozsah může být považován za jeden z významných argumentů pro nové bibliografické aktivity, zaměřené zejména na málo využívané regionální tisky a časopisy příbuzných oborů. Dnes již integrální součástí publikačních aktivit Národního ústavu lidové kultury se stala bibliografická příloha časopisu *Národopisná revue*. V roce 1991 byl vydán první svazek této řady mapující dílo prof. Antonína Václavíka¹¹. Řada personálních bibliografií je od té doby systematicky rozšiřována o nové svazky přibližující publikační aktivity předních osobností české etnologie¹².

7 MALACKA, E.: *Národopisné materiály v českých kulturně-historických časopisech 2. poloviny 19. století. Anotovaná bibliografie*. (k vydání připravil Miroslav Válka). Brno 2009.

8 TARCALOVÁ, L.: *Bibliografie lidových obyčejů*. Uherské Hradiště 1989.

9 TARCALOVÁ, L.: *Bibliografie lidových obyčejů. Díl II*. Uherské Hradiště 1995.

10 KUBÍČEK, J. – KUBÍČEK, T.: *Národopis na Moravě a ve Slezsku. Výběrová bibliografie*. Brno 1996.

11 JEŘÁBEK, R.: *Antonín Václavík (1891–1959)*. Strážnice 1991.

12 Václavík, Antonín (1991); Jeřábek, Richard (1991); Jelínková, Zdenka (1992); Gelnar, Jaromír (1992); Sirovátka, Oldřich (1993); Frolec, Václav (1994); Jančář, Josef (1996); Jech, Jaromír (1996); Tomeš,

Postupující zánikání živých prvků tradiční lidové kultury a nutnost zpracování analytických studií jednotlivých jevů rozvířilo znovu diskusi o potřebě odborně zpracovaných bibliografií, které by usnadňovaly orientaci zejména v regionálních časopisech a sbornících. Důvodem byla skutečnost, že mnohé zprávy a popisy událostí či jevů počínaly mít hodnotu pramenu určité povahy a často byly jedinou informací o existenci některých vztahů nebo skutečností. Na druhé straně zájem o historickou etnografii, zejména život lidu na počátku nové doby obracel zájem na studie historické, demografické či kulturně historické. Jistě významně zavážila i skutečnost, že starší soupisy ze 60. let 20. století již nemapovaly obsah živých nebo nově založených periodik a jejich obsah tak zůstával, když ne skryt, tak znám pouze úzkému okruhu badatelů.

To vše bylo důvodem, proč se pozornost etnografů-bibliografů soustředila nejen na regionální periodika, ale také na aktuálně vydávané etnografické časopisy. Dočkali jsme se nejen bibliografií *Národopisné revue*¹³ a *Národopisných aktualit*¹⁴, ale také poválečných ročníků *Českého lidu*¹⁵ či periodik vydávaných *Národopisnou společností*¹⁶.

Posledně zmiňované soupisy již opouštěly tradiční způsoby zpracování oborových bibliografií a jejich autoři, inspirováni praxí knihovnickou, začali pracovat se systémem *kličovích slov*, které se staly podkladem pro vyhledávání v knihovnických programech Lanius a Clavius a podrobných rejstříků (místní, tematické, personální), které vycházely z tradičních anotací obsahu.

V současné době se do popředí pozornosti dostávají malonákladové regionální časopisy, muzejní sborníky prací a studií, ročenky muzeí a ročenky osvětových či vzdělávacích spolků, které vycházely v mnoha místech od počátku 20. století. Jejich obsah je povětšinou znám pouze velmi malému okruhu badatelů, nejen pro jejich nedostupnost, ale také velmi rozdílnou úroveň obsahu. Druhou skupinu časopisů, které nám přinášejí mnoho nových informací, jsou časopisy zaměřené na prezentaci výsledků jiných oborů, jejichž příspěvatelé vynikali hlubokou znalostí společenskovední problematiky a texty obsahují mnoho z toho, co nás zajímá. Typickým příkladem jsou tituly z oblasti agrární historie, kulturní historie, regionalistiky.

Josef (1996); Ludvíková, Miroslava (1997); Kramařík, Jaroslav (1998); Vařeka, Josef (1998); Stránská, Drahomíra (1999); Laudová, Hannah (2001); Markl, Jaroslav (2002); Dvořák, Karel (2004); Satke, Antonín (2005); Polívka, Jiří (2006); Klímová, Dagmar (2007); Heroldová, Iva (2008); Scheuffler, Vladimír (2009); Karbusický, Vladimír (2010); Zibrt, Čeněk (2012); Štika, Jaroslav (2013).

13 PAVLICOVÁ, M. – UHLÍKOVÁ, L.: *Bibliografie Národopisné revue (1990–2000)*. Strážnice 2001.

PAVLICOVÁ, M. – UHLÍKOVÁ, L.: *Bibliografie Národopisné revue (2001–2010)*. Strážnice 2011.

14 JEŘÁBEK, R.: *Národopisné aktuality I–XX (Soupis příspěvků za léta 1964–1983)*. Strážnice 1987.

DRÁPALA, D. – NOSKOVÁ, J.: *Bibliografie národopisných aktualit (1964–1989)*. Strážnice 2003.

15 NOVOTNÝ, J. – SECKÁ, M. – SEDLICKÁ, K. – WOITSCH, J.: *Český lid / Etnologický časopis 1946–2000. Bibliografie*. Praha 2008.

16 VESELSKÁ, J.: *Bibliografie Národopisného věstníku a dalších periodik Národopisné společnosti*. Praha 2008.

Práce na bibliografických soupisech je v současnosti podporována nejen národními (Akademie věd České republiky prostřednictvím Rady vědeckých společností, Odbor regionální a národnostní kultury Ministerstva kultury ČR), ale i evropskými zdroji financování. V letech 2011–2014 je v rámci operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost realizován projekt *Rozvoj spolupráce a zvyšování výzkumných kompetencí v síti etnologických institucí*, do nějž jsou zapojena čtyři přední etnologická pracoviště u nás (Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Etnologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i., pracoviště Brno, Česká národopisná společnost a Etnografický ústav Moravského zemského muzea v Brně). Jedna z připravených aktivit (Etnologický výzkum pramenů ve fondech vědeckých knihoven), do níž jsou zapojeni studenti etnologie, je zaměřena na práci ve fondech vědeckých knihoven (Národní knihovna, Moravská zemská knihovna, Vědecká knihovna Olomouc, knihovny archivů, muzeí a dalších institucí). Pozornost je směřována na sbírky dobového periodického tisku (zejména od poloviny 19. století) – denní listy, kulturně osvětové a stavovské časopisy a odborná vědecká periodika.

Aby bylo možné co nejširšímu počtu uživatelů a badatelů zpřístupnit informace o publikační produkci v regionech, zaměřuje se řada badatelů na zpracování často rozsahem malých, ale úrovní poskytnutých informací velmi přínosných bibliografií.

Jistě by bylo výhodné, kdyby nově, na lidovou kulturu a tradici zaměřené bibliografie, byly zpracovávány obdobným, předem dohodnutým způsobem, aby bylo možné jejich informace využívat v míře co největší.

Na webových stránkách České národopisné společnosti je od roku 2009 nabízena bibliografie časopiseckých příspěvků s národopisnou tematikou, zpracovávaných v systému Clavius. Ten, jak je známo, pracuje nejen s unifikovanými bibliografickými záznamy, ale také se systémem již zmíněných *klíčových slov*, charakterizujících obsah zpracovávaného textu. Uživatelům pak nabízí možnosti vyhledávání ve všech částech záznamu. Dosavadní pozornost se zaměřila na starší, Národopisnou společností vydané soupisy, nově zpracované bibliografie vytvořené jako studentské práce a dostupné regionální bibliografie, zejména moravské a slezské. Z dosud vložených více 7000 záznamů je patrná absence titulů z regionů Čech, což je dluh, přecházející již z období 60. let 20. století.

Systém Clavius bohužel umožňuje pouze ruční vkládání dat zpracovaných v textových editorech, nám však naopak nabízí možnost v jednom z polí zapsat textovou anotaci. Tento poměrně obsáhlý úvod a dosavadní zkušenosti se zpracováváním jak oborových, tak regionálních bibliografií a soupisů časopiseckých článků snad dovoluje zpracovat a doporučit určitý systém vypracování bibliografických soupisů v textových editorech.

Ptáme-li se po účelu naznačeného soupisového snažení, může být všeobsažnou odpovědí služba badatelům a oboru samotnému. Zkrácení času pro heuristiku a zhodnocení přínosu obsahu jednotlivých statí pro další bádání. Tato „služba“ není

jistě vědou v klasickém pojetí, ale vyžaduje stejně jako odborné zpracování vybraných problémů orientaci v problematice lidové kultury zasvěcený přístup k výběru a také kvalitní popis toho, co je pro další uživatele významné. Odhadnout zejména poslední požadavek je často mimořádně těžké.

Výběr typu bibliografie

Zde máme hned na počátku práce dvě možnosti:

- a) buď bibliograficky zpracujeme celý obsah periodika (to je zejména v případech periodik vydaných pouze v několika číslech výhodné),
nebo
- b) se soustředíme na výběr statí, zpráv a sdělení vztahujících se k problematice zkoumání lidové kultury a tradice. Tyto tzv. výběrové bibliografie mají jednu nevýhodu v tom, že ne vždy se podaří odhadnout, která stať (často i z příbuzných oborů) může být pro další etnografické bádání užitečná. Zvolenou povahu bibliografického výstupu nutno avizovat již v názvu.

Výběr periodika

Jako podklad pro výběr regionálních ročenek, almanachů, sborníků a časopisů mohou sloužit knihovnické soupisy vydávaných časopisů zpracované jak olomouckou Státní vědeckou knihovnou (nyní Vědecká knihovna Olomouc), tak Moravským zemským archivem v Brně a či příslušnými Státními okresními archivy.

Příprava

Zpracování bibliografického soupisu by mělo začínat zejména u spolkových, školských a muzejních periodik archívním studiem.

To bývá v mnoha případech značně obtížné, ale archiv potřebujeme pro identifikaci redaktorů, osvětlení podmínek, za nichž byl tisk vydáván, změny vydavatele. Jsou to okolnosti, které zásadním způsobem vždy ovlivňovaly nejen obsah jednotlivých čísel, zařazování článků, zpráv o akcích, recenze literatury, zprávy o činnosti, ale také výši nákladu, počet vydaných čísel apod.

Dalším krokem je kompletace vydaných čísel, ročníků, záznamy o zvláštních přílohách, zejména jubilejních, a místo, kde můžeme zpracovávaný titul najít. Zde bývá zejména na nepravidelně vydávaných tiskovin značný problém. Ne všechny dnes vědecké knihovny měly po celé 20. století, které nás nejvíce zajímá, právo povinného výtisku. Tak se stává, že katalogy knihoven, i těch největších, obsahují záznamy torzovitě a není neobvyklé, že malonákladové periodikum je rozptýleno v několika fondech. Zde mohou dobrou službu poskytnout knihovny muzeí a archívů v místě, kde byl časopis vydáván, popř. archiv vydavatele. Zejména konzultace s pracovníky místních archívů přináší často mimořádné výsledky. Výsledkem této části práce by měl být

Seznam excerpovaných ročníků a čísel

U takového seznamu je výhodné, pokud zachytíme a můžeme doplnit také osobnost odpovědného redaktora či členů redakční rady. Důvodem je již naznačená zkušenost, že právě tyto osobnosti měly a mají podíl na vytváření obsahu, úrovní zpráv a rozsahu materiálových studií.

Zpracování bibliografických záznamů

Pracujeme-li v textovém editoru nebo Excelu, je postup obdobný. Textový editor neřadí abecedně vložené záznamy, tabulka programu Excel naopak tyto úkony zvládá automaticky.

Vkládáme-li přímo do systému Clavius, který užívají institucionální knihovny, katalogizační lístek programu *Články* nás přímo navádí, jak postupovat.

V obou případech začínáme u

Příjmení a jméno autora/autorů

– zde nutno upozornit na doslovné znění. Často je křestní jméno uvedeno v textu zkráceně (Prasek, V.) a tento tvar respektujeme. Mnohdy jsme svědky chyb v sazbě, zkomoleného zápisu příjmení a jména. Tyto skutečnosti však vysvětlíme v poznámce či anotaci.

Zkratky, šifry autora/autorů

– bývají jimi uvedeny zprávy z jednotlivých lokalit, popisy událostí, zprávy o literatuře. Zde se uplatní zejména přípravné archivní studium, neboť řada zkratk odkazuje na redaktory, členy redakční rady nebo spolupracující regionální osobnosti. Při identifikaci často můžeme na autora usoudit podle obsahu samotného příspěvku. Vyluštěné zkratky (příjmení a jméno autora uvádíme v závorce) vřazujeme do abecedního autorského seznamu na příslušné místo.

Název stati, zprávy, sdělení, dotazu

– uvádíme na další samostatný řádek v případě textového editoru, u Excelu pak do příslušného pole. Knihovní systém pracuje s titulem a podtitulem, jak označuje příslušná pole záznamu.

Nutný je doslovný přepis včetně nesprávných koncovek, zejména u starších názvů se můžeme setkat s poněkud neobvyklými tvary slov a slovními spojeními, dnes už zastaralým způsobem používání *s* a *z* apod.

Setkáváme se také se situací (zejména u dobových zpráv), že text nemá nadpis, ale začíná první větou sdělení. V takovém případě uvádíme první slova s tečkami na konci (*První setkání kronikářů...*). Záznam nekončíme tečkou.

Bibliografický údaj

– na další samostatný řádek, nebo pole uvedeme plný název excerpovaného periodika, který doprovodíme rokem vydání, ročníkem, číslem (v případě, že není uplatněno průběžné stránkování ročníku, každé číslo v ročníku tak začíná stránkou 1), rozsah stránek. Záznam nekončí tečkou.

V případě, že zpracovávaná bibliografie má povahu monografickou (soustřeďuje se pouze na jeden titul), můžeme k označení periodika místo názvu použít předem stanovenou zkratku (již dnes jsou některé užívány i v citacích Český lid: ČL, Národopisný věstník československý: NVČs, Černá země: ČZ, Národopisná revue: NR apod.).

Zařazujeme-li záznamy přímo do systému Clavius, nemůžeme zkratku použít a číselný údaj doplníme automatickým opakováním názvu.

Odborné vyhodnocení obsahu textu

Je dalším z hlediska následného využití obsahu a sdělovaných informací nejdůležitějším úkolem. Jeho zpracování je rozdílné dle povahy periodika, zpracovatel by měl přihlížet k charakteru textu, originalnosti při volbě tématu či způsobu zpracování, v úvahu by měla být brána také práce se zdrojovými dokumenty, aplikované metody, zasazení sledované problematiky do širšího kontextu, případně obecný přínos textu pro obor.

Anotace

Je klasickým, dříve nejčastěji využívaným způsobem informování o obsahu. Je nutné, aby se autoři bibliografií soustředili zejména na záznam lokality či oblasti, které se text týká, převzali ho z textu nebo odvodili z obsahu místo, o kterém je pojednáno. Není-li z obsahu patrné, kterého území či místa se text týká, je dobře v anotaci uvést (např. „bez uvedení místa výskytu“, „obecně pojatá zpráva“ apod.). Dalším údajem v anotaci jsou biografické údaje osob, jichž se text týká (osobnosti vlastivědné práce, lidopisní pracovníci apod.), nejlépe můžeme-li doplnit osobní data či odkaz na biografické slovníky.

Poslední částí anotace je pak tematická charakteristika a stylistický útvar. Tematickou charakteristikou rozumíme popis té části lidové kultury, tradice, kterými se autor zabývá. Často jsou to velmi specifické otázky, zejména u srovnávacích textů sledujících určitý jev na rozsáhlém území. Pozornost je nutno věnovat také obsahu statí z příbuzných oborů, které do soupisu zařazujeme (nejčastěji demografická, historická, umělecko-historická, sociologická sdělení). Automaticky by měl být záznam doplněn o informaci o fotografickém a kresebném doprovodu (počet, téma).

Stylistickou formu charakterizujeme zavedenými termíny – např. srovnávací studie, edice archivního pramene, krátká zpráva, recenze. V případě, že k textu jsou připojeny např. ukázky autentických textů, texty v dialektu, doplňující tabulky, grafy nebo mapy, vždy je uvedeme včetně rozsahu (např. „připojeno 14 vyprávění ze života v místním nářečí bez uvedení vypravěče“). Ve starších bibliografiích se jako anotace u kratších zpráv nebo referencí objevuje pouze slovo *zpráva*, které však neříká nic o tom, které lokality, osobnosti či události se obsah věnuje. To je z hlediska další využitelnosti nesprávné.

Dalšímu hodnocení úrovně textu, fundovanosti autora, významu sdělení se věnujeme pouze v případech výjimečných. Poznamenejme však, je-li z našeho pohledu metodika zpracování, použítá fakta a citace jiných textů diletantské nebo zjevně nesprávné. Poznámku s bibliografickým odkazem vložíme také v případě, že příspěvek je součástí diskuse na stránkách titulu.

Systém klíčových slov

Pracují s ním všechny knihovnické bibliografie a soupisy zpracovávané elektronicky. Je pohodlný pro vyhledávání, zejména v případě, že si ověřujeme, zda o námi hledaném tématu bylo již něco publikováno. Knihovní systémy vyhledávají ve všech polích záznamů, nemusíme proto do seznamu klíčových slov zařazovat jméno autora, podobně je-li v názvu uvedena lokalita nebo konkrétní osoba, které se text týká, nemusí být tento údaj mezi klíčová slova zařazen.

Knihovníci doporučují, aby počet klíčových slov nebyl bezbřehý, při volbě nabízí program již zařazená klíčová slova jako nabídku pro výběr. Zda zvolíme pro podobu složených klíčových slov tvar podstatné jméno – přídavné jméno nebo naopak, není důležité, volba by však měla být jednoznačná. U osobních jmen uvádíme vždy na prvním místě příjmení, doplněné jménem.

U materiálů věnovaných lidové kultuře a tradici by bylo výhodné vycházet ze systematiky lidové kultury, která však nebyla dosud kodifikována, ač se o to mnozí autoři pokoušeli. Vodítkem by v některých případech mohly být jednotlivé soubory vřazené do *Pojmosloví etnografických sbírek* využívaného muzejními etnografy při katalogizaci. Úskalí toho je však skutečnost, že pojmosloví pracuje s jednotlivostmi (hmotné doklady), nikoliv s jevy, činnostmi a vztahy, které jsou tak důležité. Ještě složitější situace, kterou není možné řešit obecně, ale s ohledem na povahu zpracovávaného tisku, je u statí z příbuzných oborů, kde klíčová slova by měla charakterizovat obsah z hlediska etnografického studia (dialekt, sociologické výzkumy, historické události apod.).

Výhodou knihovního systému je, že můžeme do záznamu přenést anotace převzaté z dříve klasicky zpracovaných bibliografií, které s nimi pracovaly. Pak anotaci zařadíme do pole *Poznámka*, které má neomezený rozsah. Do poznámky také můžeme uvést počet a téma fotografií, map, grafů, kreseb. Což je mimořádně výhodné pro další využití statě.

Uspořádání záznamů

Je důležité pouze u bibliografií zpracovaných v textových editorech, zejména ve WORDu. Zde řadíme záznamy v abecedním pořadí podle příjmení autora.

Mezi plná znění příjmení a jména v autentické podobě vřazujeme tzv. vyluštěné zkratky. To je ty, jejichž autorství bylo identifikováno.

Na závěr soupisu jsou vřazeny texty pod tzv. „nevyluštěnou zkratkou“ v abecedním pořadí a naposledy záznamy, jejichž autora neznáme. Ty se řadí abecedně podle prvního slova názvu.

V poslední době zejména díky vlivu elektronicky zpracovaných soupisů jsou i nevyluštěné zkratky řazeny mezi identifikované záznamy. Pak na konci jsou uváděny pouze statě bez autorů.

Číslování záznamů

Každý bibliografický záznam v soupisu pořízený v textovém editoru můžeme v této fázi práce průběžně očíslovat. Způsob, kam bude číslo zařazeno, zda nad první řádek záznamu, nebo na pravý okraj prvního (autorského) řádku, je ponechán na vůli zpracovatele. Musí však být jednotný pro celou bibliografii.

Rejstříky

S vytvářením rejstříků musíme počítat u tištěných bibliografií a bibliografií multioborových. Rejstříky v tomto případě jsou nevyhnutelné. Využití bibliografie bez nich by bylo nepraktické a soupis by nabídl pouze listování v abecedně seřazených seznamech. Je výhodné, když můžeme zpracovat rejstříků několik vždy s odkazem na číslo bibliografického záznamu.

Ve všech případech bychom měli počítat s rejstříkem místním, personálním, tematickým. V některých bibliografiích najdeme i rejstřík autorský, který zahrnuje i autory recenzovaných titulů.

U bibliografií zpracovaných v knihovnických programech nahrazují rejstříky klíčová slova, která, jak již bylo uvedeno, napomáhají zjištění informací o obsahu dosud zařazených publikací a statí.

Možnosti publikování

Jsou v současné době poměrně malé. Určitým řešením jsou bibliografické přílohy vydávaných odborných periodik, v lepším případě samostatně publikované tituly, které mohou zahrnovat i několik původně samostatných souborů.

Řešením je také zařazení do bibliografie článků s národopisnou tematikou umístěnou na webových stránkách České národopisné společnosti.

Ukázka zpracování

I. Studie

Mencl, Václav: *Lidové umění výtvarné*

NVČ 22, 1929, s. 112–142, 26 foto a kreseb

Vlastnosti lidového umění – smysl pro ornament, doklady malby na dřevě v interiérech kostelů – pažení kostelních lavic, kručky (Slovensko). Primitivnost a expresivita. Tendence „zplošťovací“ a linearizační“. Závislost lidové malby na malbách slohových. Lidová architektura a její konstrukční a výzdobné prvky. Problematika ochrany památek lidové kultury. Teorie výtvarného umění. Závěr: lidové umění je přepisem umění slohového.

Střední Slovensko, Orava, Východní Slovensko, okolí Volyně

Klíčová slova pro bibliografickou databázi CLAVIUS:

Stavby sakrální * rolnické usedlosti * interiéry kostelů * lidové umění výtvarné
* malba na dřevě * stavební prvky * ochrana památek * Slovensko * Volyně okolí
* dokumentace kresebná * dokumentace fotografická

V případě možnosti širší anotace nebo volby klíčových slov možno doplnit o vyjmenování lokalit, v nichž byla pořizena dokumentace doplňující text.

Lidové umění výtvarné.

Dosavadní literatura, jež si všímá umění venkovského lidu, dělí se ve dvě skupiny názorově úplně protichůdné. Jádrem nesouladu jsou otázky zásadní důležitosti: do jaké míry možno považovat lidové umění za zjev původní, jak intenzivní je samostatná lidová tvořivost, jaký je poměr tohoto umění k umění „vysokému“ a konečně jak asi vzniklo. Dnes, když už máme mnoho vykonáno, materiál shromážděn v několika sbírkách fotografií, jež byly i s komentáři po převratu vydávány, a kdy je většinou vážnějších národopisců a historiků umění přijata metoda jeho zpracování, zdála by se být i odpověď na tyto otázky jednotná, kdyby se přece jen časem neobjevovaly monografie a knižní sbírky, jež se znovu přiznávají k stanovisku srovnávací metodou dávno již opuštěnému.

Nemíním touto úvahou polemizovati s názory, jež chtějí houževnatě vidět v lidové umělecké produkci jen samostatný projev národní duše nebo rasy a které pro její studium neznají jiné cesty než té, která člení umělecké oblasti shodně se skupinami etnografickými; jednak bylo by nutno polemizovati vlastně s celou veřejností, neboť ta si dosud jiného názoru na lidové umění nevytvořila, jednak po všem, co bylo napsáno o tomto tématě a příklady doloženo, znamenalo by to vraceti se zase zpět k počátkům sporu.

Vznik a obsah lidové formy je výlučně otázkou kulturní a umělecké historie, a ta, majíc především smysl pro vývoj, tedy zbytečně neestetisující, srovnává ji s formou monumentální,

byvši na ni upozorněna nápadnou shodou nejzákladnějších znaků, aby na konec prohlásila lidové umění za odlesk kultury městské, jež jediná byla nositelkou vývoje, tedy za zjev v principu nepůvodní, žijící z výtěžků monumentálního slohu a mající k němu též poměr, jaký měl lid k městu. Pokládám za dostatečně dokázané, že slohová forma městská se postupem času dostává na venkov, a to zejména styčnými body, jež mezi nimi byly, kostelem a zámekem, že v ruce primitivního venkovského řemeslníka prodělává přepis, měnic se v onen soubor tvarů na prvý pohled svérázných, jež nazýváme, s ohledem na autora nebo spotřebitele, tradičně „lidovým“ uměním.

Předpokládám, že není třeba znovu dokazovati, že jediným měřítkem k stanovení nároku na titul „lidový“ je stupeň tohoto přepisu, tedy že není jím již ani forma sama, ani rasová příslušnost autora, nýbrž vývojové niveau, na němž se transformace tvaru původně slohového právě zastavila. Chtěl bych však stanovit klady tohoto přepisu, upozorniti na způsob, jakým proběhl, usouditi z něho na umělecký charakter lidu a posléze pokusiti se o definici lidového umění. Je totiž jisto, že lid nepřevzal městskou formu pasivně, v pouhých kopiích, nýbrž že ji přizpůsobil svému uměleckému citění, svým potřebám, technikám a dovednostem a že si ji upravil, aby ji přiblížil svému kulturnímu stupni. Při tom byl činný i v uměleckém smyslu, uplatnil svůj přirozený vkus a pozorovací nadání a vytvořil tak formu velmi půvabnou, pročitěnou a třeba přiznati, že i vývojově zajímavou, často zajímavější, než byla ona původní.

Půjde-li tedy o to, postřehnouti několik vlastností lidového umění, jasných snad ve výsledné podobě, k níž se přepisem došlo, avšak skrytých v mezistupních vývoje a stopovatí krok za krokem na příkladech sestupnou linii vývoje, pak prodělá monumentální forma před našima očima znovu onen rustikalizující proces, jež zvolna proběhla, měnic se v lidovou. Ne tvrdím sice, že nalezneme znaky podstatně nové, neboť principy tohoto proměňování nejsou tak nenápadné, avšak získáme za to skupiny poznatků logicky ze sebe se vyvíjejících a jejich cena bude didaktická, v přesvědčivosti, jasnosti a zákonitosti. Projdeme proto v příkladech základními odvětvími lidové tvorby, stanovíme si rozdíly mezi monumentální předlohou a jejím lidovým přepisem a sestavíme je takřka v schema, z něhož nakonec vyplyne, vyzdvižením vlastností společných všech těchto skupin, povšechná charakteristika lidového umění.

Pro stanovení způsobu závislosti lidových prvků na formách umění monumentálního je nejpoučnější lidová ornamentika. Zdá se, že lid byl v tomto oboru nečinnější, neboť nejdál tu došel na cestě z monumentálního umění vycházející a nejsnadněji vtiskl formě původně mezinárodní povahy svůj charakter. Už z počtu zachovaných příkladů a jejich převahy nad ostatními památkami lidové tvorby bylo by dovoleno usu-

zovati na důležitou vlastnost lidového umění: smysl pro ornament, nutnost vše ozdobit a strach před mrtvou, dekorací nepokrytou plochou, kdyby nebylo i jiných důkazů o tom; při srovnávání vývojových stadií určité kompoziční jednotky vidíme totiž, jak nabývá, měníc se ve tvar lidový, stále víc a víc ornamentální povahy. Abychom pak mohli určití, jakým způsobem se k lidové ornamentální slohové formy došlo, vybeřme si ze vzorníku dekorativních slohových motivů charakteristické prvky a hledejme jich další vývoj. Z umění renesančního bude to rostlinná groteska, z baroka akantová rozvilina, jež všestranným a stále se opakujícím užíváním musily mít odezvu v lidové ornamentice.

Rostlinná groteska, přenesená renesančními umělci z Itálie do zemí severních, a objevující se zde již od doby renesance ranné, pokrývá v mírném reliefu těla pilastrů, výplně soklů nebo vlysů drobným spirálovým listovým úponkem, vyrůstajícím z amfory, přišně symetricky kompovaným, s ostře řezanou kresbou a plastickým detailním propracováním. Za stylisační motiv bylo použito listu akantového nebo vavřínového, jižních květů a ovoce a celek byl oživen i prvky z říše živočišné, zejména drobnými figurkami ptačími; zpracování je sice ornamentální, avšak co nejvíc realistické a reliéfní.

Tato základní forma se v principu nemění, je-li jen namalována, avšak jen potud, pokud neopouští vlašské hranice. Italské fresko zobrazuje ji sice v ploše, avšak geometrickým osvětlením a barevnými náznaky snaží se její tektoniku a plastiku zachovati.

Avšak země severní, snad ještě pod vlivem optického nahlázení, jež tu zůstalo jako zbytek citění pozdně gotického, počínají si překládati grotesku do plochy. Na severském sgrafitu, operujícím jen kontrastem černé a bílé, mizí už náznaky plastiky, jež ještě měla ve freskové malbě, odpadá stínování, tektonická vázanost a ornament původně plastický mění se ve hru skvrn tmavých a světlých, zhrublých zvolenou vyjadřovací technikou i nepochopením severským autorem.

Motiv nastoupil přepisovou cestu, kterou pak dokončil lid. Mezi památkami, jež stojí asi na hranici mezi oblastí monumentální a lidovou, uveďme pro poměrnou rannost, přímý místní styk se slohovými předlohami a zjiitelný letopočet vzniku intarsie dveří v presbyteriu zámeckého kostela v Kostelci nad Černými lesy z roku 1573 (obr. 1). Ježto jsou provedeny technikou lidu tehda ještě cizí a na svém rubu nesou ornamenty čistě renesanční, nechci je přímo považovati za práci lidovou, třebaže místní tradice tak činí; avšak způsob, jakým je pochopena tektonika spirálového úponku a jímž je zanedbána její základní vlastnost, symetrie, upomíná na práce lidové. Objevují se tu již expresionistické květy, chybí náznaky prostoru a lístky jsou plošné, v plné siluety; příklad je tím

poučnější, že se tu prvky rustikalisované renesance objevují přímo na zámku.

Teprve v 17. stol. najdeme motiv listové grotesky domyšlen lidem. Za příklad nám poslouží zbytek chórové lavice z kostela v Rimavské Bani z roku 1659 (obr. 2). Z vázy, pojaté po domácku, vyrůstá tu opět úponek, jeho kresba je však lineární a tektonicky rozvázaná, omalování je živé a plošné, bez plastických náznaků, akantový list je nepochopen a zaměněn spleť spirál, klíčků a bodů s tělem rostliny nijak nesouvisejících, takže z původní tektonické formy stal se ornament plošné po-



1. Intarsie dveří v presbyteriu zámeckého kostela v Kostelci nad Černými lesy (1573).

vahy, složený z několika pestrobarevných skvrn, černě okonturovaných.

Jak se podání měnilo během dalších padesáti let, ukazují náplně severní spodní galerie v témže chrámu, datované rokem 1716 (obr. 3). Původní amfora byla ve střední výplni na obrázku nahrazena nádobou, jak ji vyrábí venkovský hrnčíř, neboť jen tu znal lidový mistr z autopsie — matné vzpomínky na předlohu se objevují na výplni levé v naivním perspektivním podání, nebo byla pojata jako ornament takřka samostatný na výplni vpravo, v němž je těžko už poznati původní tvar. Listový úponek je už docela plošný; v plochách jsou malovány listy v plném obrysovém rozpětí, jakoby vylišované a štětcem přímo obtažené, bez perspektivních zkratk, jež by dávaly tušití sebe měličí prostor. Tomuto procesu splošťovacímu podlehly pro svoji dvojrozměrnost snáze listy, než květy; proto květ je spíš pojat

jako fantastický abstraktní ornament nežli jako předmět z přírody odpozorovaný. Akant docela už odpadá, jsa nahrazen jaterníkem, javorem a dubem, tedy prvky odvozenými z domáčí přírody; vnitřky listů jsou pokryty barevným hlinkovým nánosem a plochy objety černí, jejíž kontura zastupuje veškeru kresbu tvarů.



2. Chórová lavice v Rimavské Bani u Rimavské Soboty (1659).

Abychom mohli kontrolovati správnost úsudku, který si na základě tohoto rozboru učiníme, proberme ještě podobným způsobem ornament příslušnosti barokní, akantovou rozvilinu. Přichází do našeho vysokého umění kolem roku 1690 a udržuje se, plasticky se vyvíjejíc, asi po tři desetiletí; užití dochází jako prvek rámuující a výplňový na křídlech štítů, na rámech obrazů a oltářů a ve výplních skříní a kazatelen, postamentů soch, v architektuře i stavebním a nábytkovém řezbářství.

Jeho rozšíření po celé oblasti naší slohové tvorby dovoluje, abychom jej mohli představit v jeho monumentální formě na příkladu vzatém z oltářního rámu u sv. Trojice ve Spálené

ulici v Praze (obr. 4). Oltáře pocházejí z doby dostavby kostela, tedy z let kol roku 1713, snad jsou o rok, dva pozdější. Silně zlacená rozvilina je až jour provedena, vybočuje ze základní plochy do prostoru a její stuha je zpřetrhána a stočena ve formy písmene C.

Jak se však mění v rukách lidu, vidíme na křídle oltáře z Velké Paludzy (obr. 5) z roku 1753; hrubne, splošťuje se, zlacení ustupuje živé barevnosti a detail je spíše už namalován, než vyřezán.



3. Severní spodní galerie v Rimavské Bani (1716).

Nedlouho po té, r. 1768, objevuje se na stropě lodi v Kras-
kově (obr. 6) jako věc jenom malířská; je nakreslen pružnou konturou a plošně obarven, při čemž základní podoba písmene C stává se samostatným prvkem, provázeným lístky a květy, jež nejsou už podány naturalisticky, nýbrž v abstraktních náznacích. Tím, že tvar svým původem plastický byl namalován, byl převeden do techniky lidu bližší a tím také jeho přepsání bylo usnadněno; ztratil sice na struktivnosti, avšak získal na barevnosti, eleganci kontury velmi pružné a citlivé a zejména na vnitřním způsobu podání: kdežto monumentální formu přebíral jeden městský řemeslník od druhého beze změny, s rozdíly vzniklými nanejvýš rozličným stupněm řemeslné dovednosti, v lidovém podání se tato forma podrobuje lidovému expresionismu. Otročský přepis nebyl by možný u lidu ani tehdy, i kdyby dovedl dokonale reprodukovati viděnou před-

lohu, neboť expresionism a abstraktnost jeho tvorby mu to nedovoluje; tím je zajištěna vysoká úroveň a poměrná originalita podání převzatého prvku.

Posledním vývojovým stádiem jsou malované rozviliny na poprsníku kruchty ve Velké Paludze (obr. 7) z roku 1753. Ornament kdysi tektonický podlehl tu již úplně optickému pojetí: je nasazen v impresionistických skvrnách a širokým tahem jsou vytvořeny stíny a světla, užívá se i krycí běloby, aby tak



4. Oltářní rám u sv. Trojice v Praze II., Spálená ul. (po 1713).

byly naznačeny lesky na zlacené předloze. Vnitřní kostra listu není reprodukována, způsob, jakým se úponek vyvíjí, je nepostřehnut a jednotlivé barevné skvrny jsou značně primitivní, nemajíce vlastní kresby a související jen povrchně navzájem.

Máme-li nyní na základě toho určití nejdůležitější vlastnosti lidového ornamentu, tu především nás zarazí expresionism a primitivnost, jimiž je lidová tvorba provázena. Narážíme na ně všude a ježto jsou nejcharakterističtějšími vlastnostmi lidového umění, volíme je často za kritérium, jímž posuzujeme stupeň zlidovění formy.

Uvážíme-li, jakým způsobem nabýval lid svých vědomostí o světě jej obklopujícím, že veškeré své zkušenosti a poznatky umělecké sbíral bezprostředním názorem, nikoliv školně, uvědomíme-li si úzkost okruhu, v němž se lidový řemeslník pohyboval a přičteme-li k tomu jeho poddanskou závislost na světské a duchovní vrchnosti, jež byla mu zároveň i jediným představitelem vyšší kultury — vždyť kostel byl lidu nadlouho



5. Křídlo oltáře z Velké Paludzy u Lipt. sv. Mikuláše (1753).

hlavním zdrojem krásna, — pak omluvíme nepochopení, s nímž se setkávala všude slohová forma, rozšiřovala-li se z města na venkov. Hrubne nejenom technika podání, ale mění se i tektonika ornamentu, neboť lid, tvořící expresionisticky a nemající poněti o způsobu, jakým přepisovaný tvar vznikl a co vlastně představuje, shledává v něm jen ladnou spleť čar a harmonií barev, jichž je možno jakkoli se zmocnit bez nebezpečí, že tomuto přepisu nebude rozuměno.

A tak z amfory je konečně učiněn obrazec, v němž by se těžko dala poznati jeho prapodoba, nebýt mezistupňů tohoto

vývoje. Tím, že lid znal předměty jen přímo jej obklopující, bylo zaviněno, že vesměs nahrazuje tvary cizí formami domácími, užívaje naší severské květeny tam, kde slohové umění má jen akant.

Jiným znakem lidové tvorby, jenž vlastně závisí na předcházejícím, je lidová tendence splošťovací a lineární. Tvoření v ploše ani neklade tolik obtíží technických,



6. Strop v lodi v Kraskově u Rim. Soboty (1768).

ani nemá tolik nároků na vyjadřovací kultivovanost, jako umění prostorové, plyne tedy z primitivismu, je však značně posíleno způsobem, jakým lid umělecky vnímá a vyjadřuje své myšlenky. Ze všech projevů lidové tvorby bez rozdílu lze totiž vyčísti jejich druhý základní znak, jenž se s prvním, primitivismem, v následcích doplňuje a sečítá: je to m a l e b n é a o p t i c k é c h á p á n í.

Těžko rozhodnouti, pokud je lidu trvale vrozeno — provází vždycky sestupnou větev slohovou a bývá příčinou zániku slohu — nebo pokud je v oněch časových periodách, jež nám

mohou poskytnouti materiál k rozboru, opožděným projevem stylových epoch opticky naladěných, jako pozdní gotiky, nebo pro dobu právě minulou, do níž spadá rozkvět lidové umělecké činnosti, baroka. Tolik je však jisto, že tímto malebným způsobem překresluje si lid prvky všech slohů; přirozeně, že ty předlohy, jež samy byly malebně podány, jako na př. motivy české renesance nebo pozdního baroka a rokoka, byly tím snadněji zpracovatelné, vhodnější k přepisu a tedy také častěji vyhledávané. Tato snaha po malebnosti nutí lid, aby stupňoval ba-



7. Poprsník kruchty ve Velké Paludze.

revnost předlohy až k hypertrofii; užívá základní nelomené tóny, aby rozložil tvary původně těsně na sebe poutané a jeden tektonický svazek tvořící v sled skvrn tmavých a světlých, řazených vedle sebe nikoli s ohledem na jejich vnitřní sounáležitost, nýbrž podle zákona barevných a světelných kontrastů, takže původní tektonická kostra je zpolámána a až k nesrozumitelnosti přiveden původní smysl formy, proč je právě taková a nikoli jiná. To však není lidu překážkou podstatnou, naopak, vznikají tak vždy nové a nové ornamenty, stále jiná hra linií a barev, tedy různotvárnost, již lid tolik potřebuje.

Z primitivismu lidu rodí se totiž i postup, jakým vyplňuje plochu k ozdobení mu svěřenou. Nekomponuje velkoryse tak, že by si po ploše rozvrhl jednotlivá ornamentální centra a jim podřídil ostatní kresbu, nýbrž postupuje podle principů a dičiní: klade prostě vedle sebe motivy, mechanickým opaková-

ním proměněné ve schemata, tak dlouho, až vyplní daný rámeček. Při tom počet těchto schematisovaných prvků je neobyčejně vysoký, neboť lidová invence je téměř bez hranic; lidový malíř ornamentů není nikdy v nesnázích, vždy mu napadá nová obměna základních tvarů, takže vlastně tato schematicnost se vztahuje spíše na volbu stále týchž slohových předloh

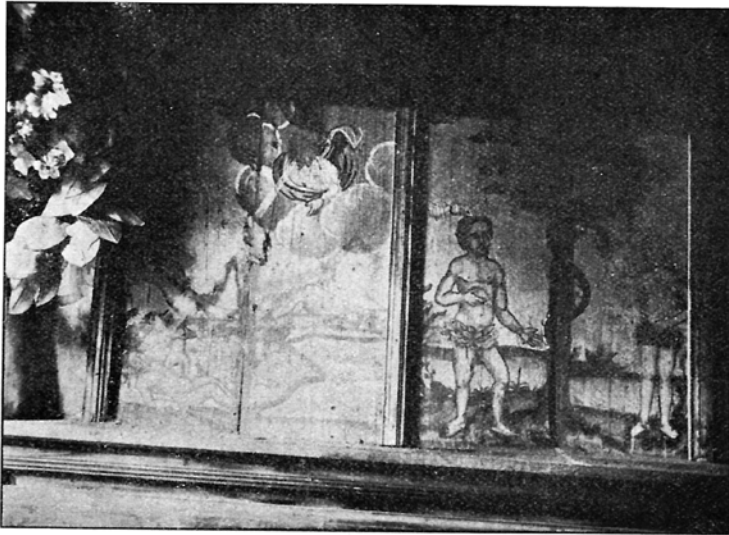


8. Na skle malovaný obraz Poslední večeře v kostele v Granastově (severně od Levoče).

než na způsob, jímž jsou zpracovány. Doprovází-li bohatost lidové fantazie zároveň i přirozený vkus, pak je tím vyvážena zdánlivá méněcennost výsledné formy, jež by se dala snad dedukovati z její přímé závislosti na umění slohovém a lidové umění rozlišeno od slohového umění provincie.

Tím však, že tuto závislost konstatujeme, vysvětlíme si další vlastnost lidového umění: jeho časové zpoždění proti umění slohovému. Je zcela nutné k tomu, aby monumentální forma proběhla vývojem a byla přeměněna a přizpůsobena

na; proto vybíral jsem zúmyslně příklady datované, aby byla patrna zdlouhavost tohoto přepisu. Kdyby však mělo se zpoždění ornamentálních prvků v lidovém umění rovnati jen času, který ornament potřebuje k svému pochopení, bylo by příliš nepatrné a ani z daleka by neodpovídalo skutečnému, nebýt zároveň jiného rysu lidové povahy: konservativnosti. Smysl pro tradici, pro věci předky vyrobené a jejich rukou posvěcené, určitá duševní nepružnost a poměrně slabý styk se světem způsobily, že lidový umělec stále opakuje formu, snad



9. Malba Stvoření světa na poprsníku kruchty ve Velké Paludze.

v mládí pochopenou a necítí její zastaralost; konečně nezná ani dobu jejího původu, ani nových forem, jež ji vytlačily z užívání. Nerozlišuje mezi slohy, v jeho duši není nenávisti, kterou mívá sloh právě moderní k svému přímému předchůdci; forma není lidu funkcí času, nýbrž veličinou absolutní platnosti a proto není příčiny, proč by neužíval na příklad rokajového motivu někdy z padesátých let 18. století ještě v polovině věku následujícího, když si jej jednou zalíbil.

Je-li někdy v lidovém ornamentu primitivnost do jisté míry stinnou stránkou lidové tvorby, pak v lidovém malířství jeví se nám jen svojí kladnou hodnotou. Rozeberme si výjev Poslední večere (obr. 8), jež jsme našli v dřevěném kostelíku v Granastově. Především překvapuje nás tu odvaha a nebojácnost, s jakou pustil se lidový nebo pro lid pracující mistr do zobrazení — nepravím řešení — úlohy tak složité. Hledejme

příčiny: první z nich, snad ta nejpodstatnější, je zase primitivnost podání. Víme, že kresba dítěte je stejně odvážná, že nezná překážek výrazových, kompozičních ani technických, protože dítě má expresionistickou schopnost spatřovati i ve tvaru nezpracovaném a kusém symbol předmětů velikého světa. Je-li tvorba lidu, po té stránce obdobná, pak stejně i u lidu předpokládáme jakousi toleranci, předem danou jeho fantasií a expresí, jež nevyžaduje realisticky exaktního zobrazení děje, a to tím spíše, že i tu jde o díla duše značně primi-



10. Obětování Izáka a Jakubův žebřík na kruchtě v severní lodi Velké Paludzy.

tivní. Kdyby lid dovedl postřehnouti svoji primitivost a vysvětloval si ji jako nedovednost nebo nemohoucnost, znamenalo by to proň konec jeho malířské lehkosti a jistoty a zavedlo by do lidového umění těžkopádný formalismus.

Druhou důležitou okolností, jež lidu usnadnila podání, je silná závislost lidového obrazu na malbách vysokého umění, speciálně baroka. Je možno věc obrátiti: byl to přímo barok, s tolika olejovými a freskovými obrazy, s tolika rytinami, ilustrovanými modlitbami a zpěvníky, s celým svým citovým založením, vřelostí poměru a oddaností k Matce boží, patronům cechů a místním svatým, se svým zájmem takřka lidsky procitěným k životu Kristovu a naopak zase s bázní i uměle vyvolávanou k neřestem a mukám pekla, byla to tedy celá barokní kultura, která tolik působila na vnímavost a hloubku náboženského citu venkovského lidu, že v něm zvy-

šila, ne-li dokonce vyvolala potřebu namalovati si ve svém kostelíku také takovou serii výjevů jako ilustraci k Písmu, jakou viděl lid v městském chrámě.

Při tom opíral se o tuto viděnou předlohu a okresloval obraz, který mu paměť uchovala; poněvadž však nešlo mu ani tak o kompozici a formu, jako o autentičnost podání, držel se textu bible až úzkostlivě. Zobrazení biblického děje není



11. Kalvarie, namalovaná na galerii v jižní lodi ve Velké Paludze.

volné ani obrazné a svědčí o důkladné znalosti Písma, jež bylo reprodukováno doslovně; každé slůvko má svou důležitost a je tak cenné, že nesmí být vynecháno.

Proto ve Velké Paludze se shledáme na poprsníku kruchty se vším zvířectvem a květenou, plnicími podivuhodnou krajinu ráje na výjevu Stvoření (obr. 9) a věrnost je tak dokonalá, že ani na ryby nebylo zapomenuto. Jde tu především o jasnost a přehlednost děje, pak teprve přijde forma v úvalu. Dochází-li se tím až k naivnostem, není lidu závadou, poněvadž jich nepozoruje; tak Jidáš na obraze Poslední večeře, aby byl

ihned patrný, má v ruce měšec s nadepsanou třicítkou, který si vlastně vysloužil až teprve v budoucnosti.

Další příčinou lidové zobrazovací volnosti byla lehkost, s jakou si dovedl vykonstruovat prostor pro znázorňovaný děj. Z příkladu granastovského zřetelně vidíme, že lid nebyl zatížen vědeckými metodami, jimiž se řídí projekce skutečna na ná-



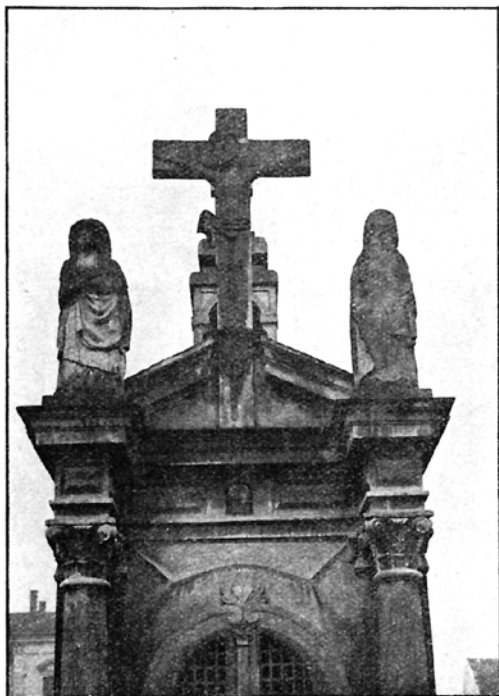
12. Svícny v kostele Rima-baňském.

kresnu, že nezná ani lineární, ani vzdušné perspektivy. Proto konstrukce prostoru není mu vědeckým problémem: předměty vzdálené namalují se výš, třebaš i v několika vrstvách, věci blízké budou při spodním rámci; nevadí, že obraz budí pak dojem silného nadhledu, ani že není vnitřního kontaktu mezi jednotlivými vrstvami, jen když popředí nekryje předměty vzadu umístěné a neruší tak jasnost a přehlednost děje.

Prostor není detailován, ba ani naznačen: děj se odehrává v síni neurčité velikosti a tvaru, a to jedině, co o něm víme,

jsou dvě okna, z nichž padá světlo několika desítkami paprsků hrubými tahy štětce napsanými. Smyslu pro vyjádření přirozeného osvětlení také není, vyžadoval by na lidi příliš naturalismu, vědomostí a prostorové představy.

Snaha po jasnosti kresby způsobuje dále, že veškeré tvary jsou nakresleny v nejpřímějších obrysových šířkách, z profilu, bez zkratk vznikajících perspektivou. Příklad Poslední večeře

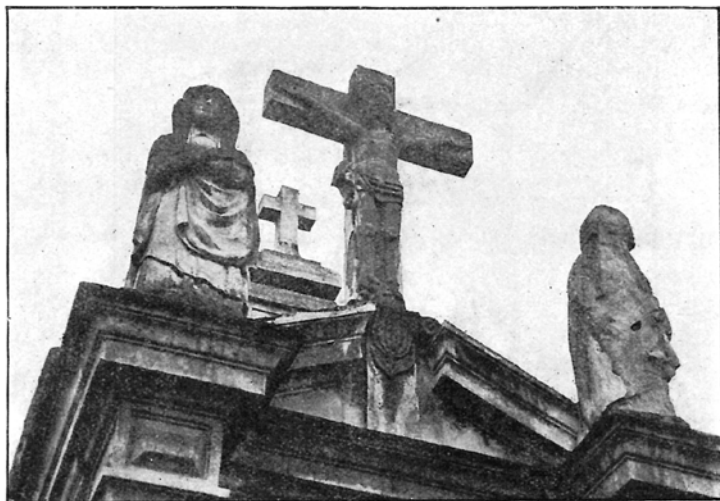


13. Kalvarie na kapli v Račicích u Plzně.

je zvláště vhodný k tomu, aby ukázal nesnáze, s nimiž by se lidový autor setkal, maje zobraziti lidskou hlavu v polohách postupně se odklánějících. Problém je však rozřešen se známou lehkostí vyjadřovací: tváře jsou buď v čistém profilu nebo en face a podobně na jedné a téže hlavě jsou oči a ústa en face jakožto tvary ze předu nejcharakterističtější se jevící, za to však nos je kreslen se strany.

Jestliže si autor jednou vytvořil typ hlavy apoštola, nebojí se ještě jedenáctkrát jej opakovati, aniž by na něm v nejmenším změnil: apoštol jako apoštol, bez individuální charakteristiky sedí za kruhovým stolem, s účastí kolektivní a proto

u všech stejně vyjádřenou, a jen Kristus, zvětšen vnitřní důstojností, a vedle něho jeho miláček, sv. Jan, jsou nakreslení v plném en face, tvoříce centrum komposice. Nevadí, že není rozdíl mezi apoštoly, všichni jsou stejně dějově důležití a proto jejich postavy jsou proměněny ve s c h e m a t a. V lidové ornamentice setkali jsme se s tímto slovem při výběru předloh, jichž lid použil; zde, v malířství, nalézáme schema jako výsledek lidové tvorby a můžeme proto souditi, že lidová invence nedostihovala nikdy v malířství inv. v ornamentice.



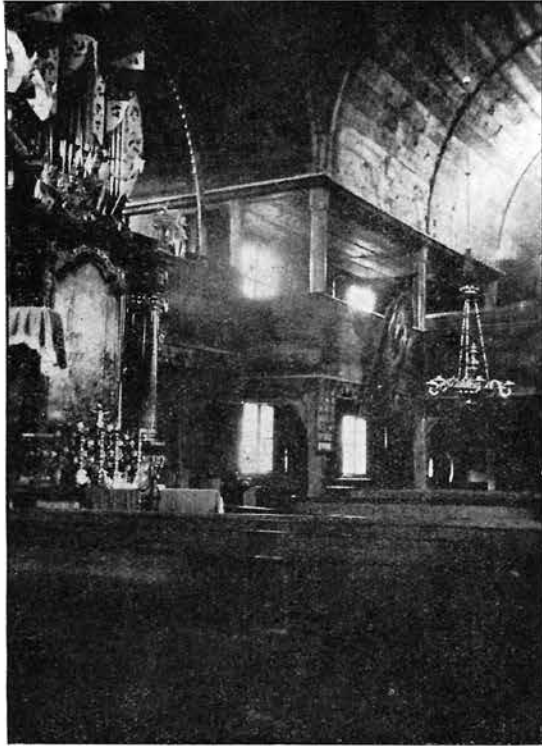
14. Detail Kalvarie na kapli v Račicích.

Konečně poslední vlastností lidu, z primitivismu odvozenou, je vypravovací prostota. Věci jako by byly jí okrášleny; vždyť vše je tak jednoduché, i zázrak, a sv. Jakubu na malovaném poprsniku kruchty v severní lodi ve Velké Paludze (obr. 10)*) se opravdu zdá, že vidí žebřík až do oblak sahající a na něm řádku andělů, a nebe je skutečně otevřeno a Hospodin v něm; krajina při tom je bezvýznamná, úplně stejná jako na sousedním výjevu s Izákem až do jediného stromku v dálce, schematicsováno do krajnosti a po plošných vrstvách ustupující, avšak hlavní výjev je důležitý a proto jasný. Není možno upříti dobré stránky této primitivnosti, ať už vznikla jakkoli, a nejzvláštnější z nich je exprese podání. Vzpomeňme realismu, jímž jsou malovány barokní Kalvarie a srovnajme je s linií a barvou, kterou je podán tžž

*) Slohové zpracování tohoto motivu viz sgrafito na paláci arcibiskupském v Praze.

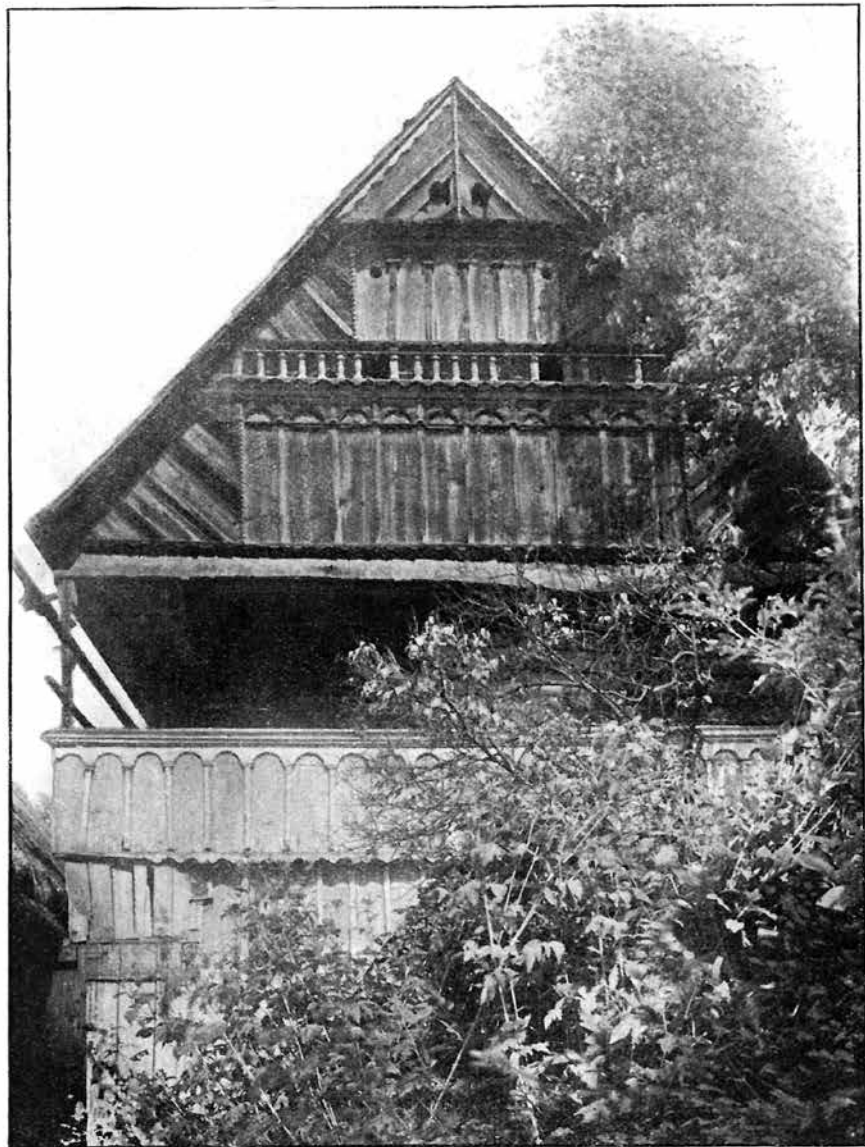
motiv na galerii jižní lodi ve Velké Paludze (obr. 11); seznáme pak vřelost poměru, který měl lid k malovanému ději a oceníme způsob, jak jej dal malířsky najevo, byť i značně primitivně a rukou vedenou slohovým příkazem.

Zvláštní dojem, kterým působí procítěnost kresby černých linií, jež jediné jsou nositelkami plastiky tvarů, je zesílen ne-



15. Imitované klenby v Hronseku u Zvolena. Pohled do křížení.

obyčejně živou barevností. Krajina je jako po dešti, obloha bez mráčku, kobaltem až přetékaná, detail stromů a trávničků se utápí v zeleni, kterou jsou položeny, půda je vždy okrově žlutá; lokální odstín barevný, vyjádření určité krajiny se svými zvláštnostmi, světlo náhodou posazené nebo nálada povahy atmosférické jsou stejně opomíjeny, jako bohatá kresba detailu. Barva má význam ornamentální, oddělující na dálku plochy od sebe, když linie už nepostačuje a tektoniky není, a nikdy nepřispívá k modelaci tvarů, její jasná veselost propůjčuje však věcem krásy a čisté pohody.

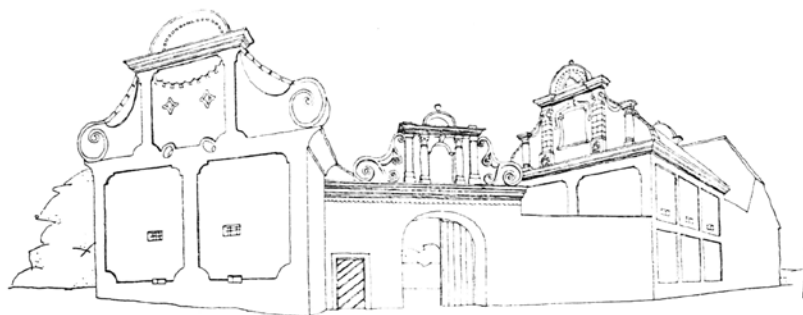


16. Lomenice v Malém Rohozci u Turnova (1897).

Jestliže už malířství kladlo určité obtíže, jichž následky jsme konstatovali ve schematisování tvarů, často zaviněném

i hromadnou výrobou, rostou tyto nesnáze ještě více u lidových pokusů o plastiku. Je nejtěžší, jsouc uměním prostorovým; dosud všude jsme našli procesy splošťovací, přepis tvaru prostorového do dvojrozměrného a seznali jsme, že lid nemá smyslu pro tvorbu ve třech dimensích. Proto primitivnost, měřená stupněm z p l o ť t ě n í, bude i zde kriteriem lidové formy a proto tak zřídka kdy najdeme lidovou plastiku, a to i tam, kde hojnost ornamentu nebo malby dokazuje bohatou činnost lidovou.

Volnou plastikou drobného měřítka jsou na příklad oba svícny v kostele rima-baňském (obr. 12). Jejich barokní původ je velmi dobře patrný v optické modelaci, proporcích i detailu



17. Štíty z Iřetic u Volyně (1852).

(šroubové dřívky vlastních svícňů); lidová je však hrubost provedení, nedostatek podrobností a hlavně zplošťovací přepis, ježmuž podlehla předloha v rukách lidu.

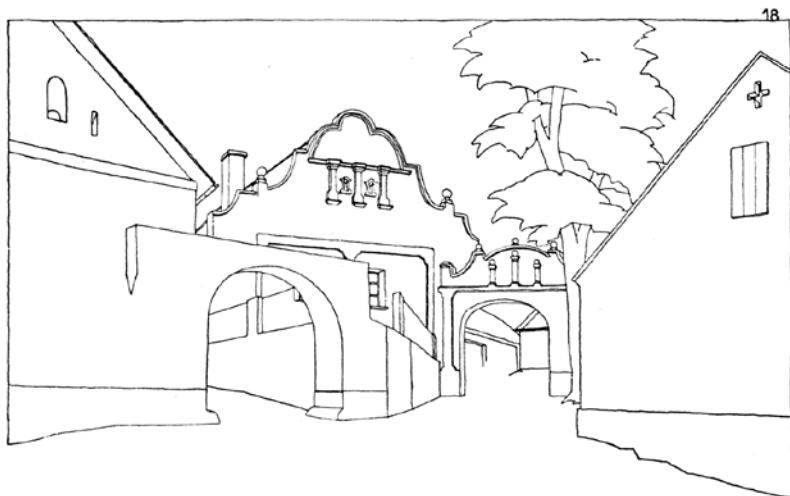
Jde-li tu pouze o miniaturní plastiku, pak příklad Kalvarie z Račic u Plzně (obr. 13., 14.) se týká sochy účelu monumentálního, a přece platí zde totéž, ačkoliv je tu hledán statuární výraz. Frontální pohledové stanovisko umožnilo reliefní provedení, boční pohled nepřichází v úvahu a proto mají sochy opracovány jen své přední strany, a to ještě velmi plošně, takže působí jen siluetou.

Plastika tedy ztratila u lidu svoji podstatnou vlastnost, prostorovost, byvši degradována na relief, za to však byla obohacena něčím, čeho v slohovém umění zpravidla nemá a co se přiči jejímu poslání, potlačujíc její schopnost naznačovatí prostor: je to pestrá lokální barevnost. Je jasno, proč se tak stalo; když jednou už podlehla optickému cítění lidu, měníc se v relief, proč by se nepodřídila lidové touze po abstraktnosti a malebnosti a neoblékla na se šat pestře polychromovaný?

Lidová architektura spolu s ornamentikou byla nevděčnějším polem, na němž se uplatnily zvláštnosti lidové tvorby. Není l'art pour l'artismem jako plastika; kdežto do plasti-

ky byl lid hnán jen svou zbožností, poskytovala mu architektura nejen příležitost, kde by změřil své síly tvůrčí, nýbrž odměňovala se mu i určitým komfortem bydlení. Je nejužitkovější ze všech oborů umění a proto tolik rozšířená.

Prostorové řešení lidových staveb, pokud není diktováno jen účelem, není vlastnictvím lidu. Venkovský dřevěný kostel na příklad je lidový jen řemeslným zpracováním dřevěného materiálu a primitivností konstrukce, nikoli půdorysem. Ten je odvozen vždy z umění slohového;

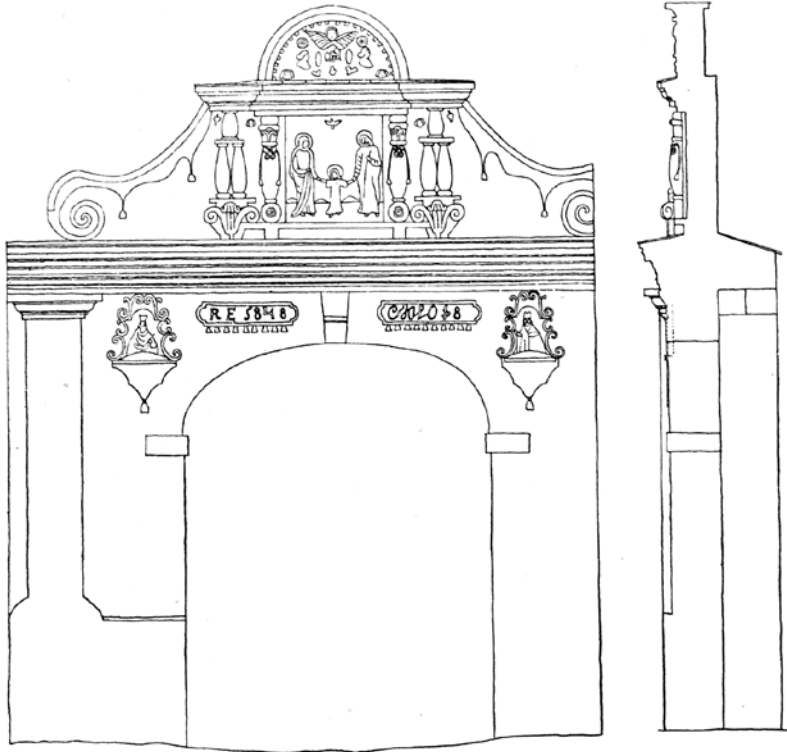


18. Štít z Nahořan u Volyně.

známe i tu gotické basiliky, barokní centrály a renaisační emporové chrámy protestantské, které by se staly v tom okamžiku monumentálními, kdy dřevěný materiál by byl nahrazen kamenem.

Novým rysem lidové tvorby, který je však možno na dřevěném kostelu pozorovati, je to, že lid chápe a tedy také imituje viděnou konstrukci nebo formu jen v jejím vnějším, povrchním účinku, nikoliv v její tektonice a vnitřním opodstatnění. Tak namaluje na věži v Niklové ciferník bez rafií a beze stroje, a to mu postačuje k iluzi věžních hodin, nebo v Hervartově, Velké Paludze či Hronseku (obr. 15) zavěsí na vazby krovu imitovanou klenbu, sbitou z prken, která mu nahrazuje zděné klenby městských kostelů; lišty ze dřeva vyřezané a násilně ohnuté zastupují mu kamenná gotická žebra. Stačí tedy jen iluze, náznak, nikoli skutečnost sama, iluze starší než byla barokní, a nikterak nevdá, že dřevo neodpovídá svými přirozenými vlastnostmi technice klenbění, vlastní konstrukcí zděné.

Lidová architektura světská je naopak zase závislejší na umění slohovém spíše svojí výzdobou, než půdorysem. O severočeských lomenicích (Rohozec u Turnova, obr. 16.) je dávno prokázáno, že nejsou než do dřeva přeloženým renesančním štítem, na pole děleným sloupky a etážemi říms, a arkádové galerie s vyřezávanými sloupky několika dřevěných domů než ode-



19. Štít nad vjezdem z Předslavic u Volyně (1848).

zvou podobného renesančního motivu. Že i zděná architektura následuje slohovou, uvidíme ještě na několika jihočeských štítech.

Půdorys obydlí je sice výsledkem lidové činnosti, není však záležitostí uměleckou, jsa diktován jen a jen motivy povahy užitkové. Srub jako technika stavební nepřipouštěl bohaté členitosti půdorysné, které pro poměrnou primitivnost venkovského způsobu života nebylo ani zapotřebí. A tak jde vesměs jen o účelné sevření několika základních jednotek, obytné síně, černé kuchyně a sednice pro výměnkáře či komory do společ-

ného pravoúhlého rámce. Lidový praktický smysl pro ekonomii práce a minimum přesunů hmot, kdy se mstily poklesky proti němu přímo na těle lidu, dovedl vyřešiti i vzájemný poměr jednotlivých objektů téhož hospodářství a vytvořil tak dispoziční takřka mezinárodní platnosti. Řešení to mělo sice své konsekvence i ve vytváření prostoru a fasád jej omezujících,



20. Dřevěná hlavice z kruchty ve Velké Paludze.

avšak ty málokdy svým významem dostupují sfér, v nichž se počíná umění, a dostupují-li, pak se neustále opírají o dovednosti barokní.

Kamenné štíty na obydlí a vjezdech (obr. 17 z Iřetic z r. 1852) nesou všechny známky, jež jsme klasifikovali jako lidové. Závislost na štítech renesančních a barokních, primitivnost jejich přepisu, značná dekorativnost, malebnost, barevnost, pohyblivost siluety jednotlivých štítových trojúhelníků i celého objektu, nedostatek smyslu pro tektoniku, zřejmý zejména v detailu, to vše jsou vlastnosti, které i zde řídí transformační proces; tektonika se postupně uvolňuje, upomínky na slohové před-

lohy mizejí a lid kreslí si pak rozdělení i obrys štítu jako plošný ornament (obr. 18, Nahořany).

Nenávist k ploše neozdobené je patrna na lidově barokním vjezdu v Předslavicích (obr. 19) z r. 1848. Jako dekorativních prvků je tu použito jednotek původně tektonických, přesnou a určitou statickou funkci vykonávajících, a protože lidový expresionismus ji nikdy nepochopil, je toto užití zase jen dekorativní, nerespektujíc bývalou jich funkci. Mocně zlomený kus kla-



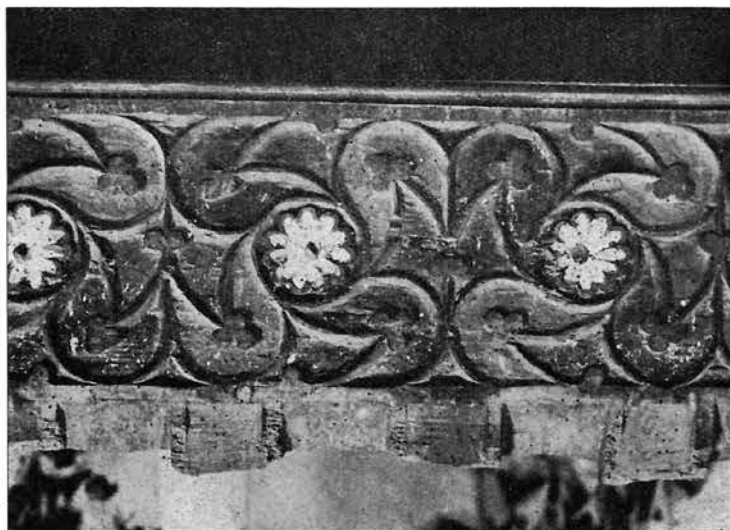
21. Odlitek korintské hlavice z býv. Rudolfiny v Praze.

dí je nesen sloupkem, ten dvěma jinými a celek místo z patky vyrůstá z volutového květu, jehož motiv byl jistě převzat s korintské nebo kompositní hlavice a užit za okolností nijak jeho původu neodpovídajících.

Do tohoto systému podpor, v proporcích ovšem značně skreslených, je vložen druhý systém, čistě dekorativní, ježto nemá, co by nesl. Sloupy bachratých dřívků a volutových hlavíc, podobných oněm patkám, spočívají svým prstěncem na patce velmi nestatické, na válečku, motivem slunečnice ozdobeném. A zbyla-li přes bohatost tohoto pseudotektonického lešení ještě plocha nevyplněná, byla nazdařbůh pokreslena fragmenty ornamentů, bez nároků na vzájemnou vázanost; jsou tu andílčí hlavy, poprsí z empiru odvozená, barokní postavy patronů a Svatá rodina, ale i srdce, květy, stromoví a zvířecí figurky.

A všechno to je naivní a roztomilé svědectví o radosti, s níž si krášлил hospodář svůj příbytek, povznesené a čisté jako nedělní pohoda; poměr řemeslníka k majiteli nebyl tu přeci jen tak obchodní, jako tomu bývalo ve městě.

Jen na dotvrzenou toho, že motiv korintské hlavice musil prodělat týž ornamentální přepis, měl-li být opakován ve dřevě, uveďme příklad z Velké Paludzy (obr. 20). Základní slohová forma (obr. 21) je vytvořena kuželovým kalichem, jenž zprostředkuje přechod mezi čtvercem abaku a kruhem dříku; pře-

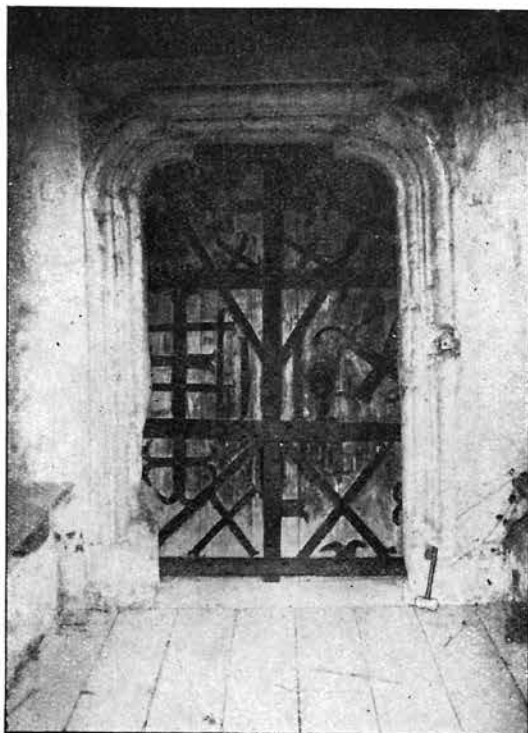


22. Detail chórové lavice ve Štítníku.

vislé rohy jsou při tom podporovány volutami; kalich ozdoben nasazenými plastickými listy akantu, v řadách nad sebou pečlivě vystřídánými a přechod k tělu tvoří nízký prsténc. Ze všeho je patrný tektonický způsob, jakým se došlo k dekoraci; vše má svoji funkci, byť i jen imaginární, své jasné a logické opodstatnění a vše klade nároky na plastické propracování. To vše ale se stalo plošným ornamentem, zmocnil-li se hlavice lid. Na jednoduchý hranol, vytvořený několika hrubými dlaby nožem vedeným neumělou rukou, byly štětcem namalovány náznaky volut, několik esovitých klíčků zastupuje akantový list, abakus nese stopy namalovaného vejcovce a prsténc naduřel tolik, že se stává takřka hlavicí pro sebe. Lid viděl sice slohovou předlohu, avšak nepochopil ji a spokojil se jen náznakem.

Nyní, když jsme probrali po řadě základní obory lidové výtvarné činnosti a vytkli jejich důležité znaky, můžeme shrnout vlastnosti, jež jsou společné všem, a na tomto základě pokusiti se o definici lidového umění výtvarného.

Jako nejpodstatnější z nich objevila se lidová primitivnost, nižší stupeň kultury proti kultuře městské, expresionism a ma-



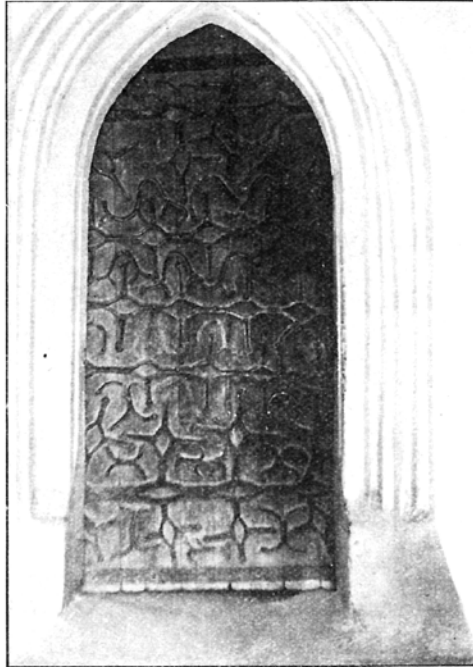
23. Pobíjené dveře v Rimavské Bani.

lebně-optické citění. Poznali jsme, že slohové umění, jímž se tvoří ve městech a jež je nositelem vývoje, pronikajíc na venkov, přizpůsobuje se jeho kulturnímu niveau a podrobuje se všem vlastnostem lidové umělecké tvorby. Jako sekundární projevy, jež toto decrescendo slohové formy doprovázejí, jsme konstatovali: nebojácnost, s níž si vybírá lid ty nejtěžší předlohy, prostota, jasnost, lehkost a intimnost podání, odpor k naturalismu, nepochopení tektoniky, konservatism, malá reakční citlivost vůči nejmodernějším uměleckým proudům, časové opoždění proti městům, dále malebnost, silný smysl pro barvu,

dekorativnost a plošnost, nedostatek schopnosti tvořiti v prostoru a prostor znázorniti perspektivou.

Při tom byli jsme překvapeni bohatostí invence a fantasmie a přirozeným vkusem, který přepis řídí.

Sestavit z těchto poznatků definici, je pak jen otázkou formy a stylistické obratnosti; zněla by tedy asi takto:



24. Pobíjené dveře v Gáči u Lučence.

„Lidové umění je mnohotvarý a anonymní přepis umění slohového, bez vlastního vývoje, jímž si lid na základě vrozené své invence přizpůsobitoto umění buď své primitivnější kultuře neb svému expresionismu a optickému citění. Vnější znaky tohoto přepisu jsou barevnost, dekorativnost, malý smysl pro tektoniku a prostor, intimnost a časové opoždění proti umění slohovému.“

Příklady, jež jsme uváděli, byly však vesměs vzaty z umění renesančního a barokního. Je tedy třeba ještě prokázati, že tato charakteristika se vztahuje i na lidové umění v ostatních obdobích, tedy za středověku a v době dnešní.

O existenci lidového umění za středověku jsme velmi málo zpraveni. Předpokládáme, že rozštěpení obou uměleckých kultur, vysoké i lidové, se stalo už tehdy, kdy národ se počal dělit ve třídy sociálně rozlišené; tedy už v době románské a tím spíše v gotice byl stupeň mezi kulturou lidovou a dvorskou značně hluboký. Projevy středověké lidové činnosti tvůrčí jsou dnes



25. Klenba presbyteria v Rimavské Bani.

dostí vzácné; snad se nedochovaly ve větším množství, snad lid tehdy ještě neměl potřebu nebo nedovedl tvořit tak intenzivně, snad konečně nemáme dosud tak vycvičené oči, abychom rozeznali i ve středověkých památkách, zejména sochařských, stopy tvořivé ruky lidu, ačkoli dobře víme, jaká je rozmanitost v dokonalosti podání i v technickém zpracování mezi dochovanými výtvary středověku. Proč nepovažovati projevy značně primitivní, objevující se v době s uměleckou i technickou kulturou tak vyspělé, jako byla vrcholní a pozdní gotika, za lidové umění, jež mělo už tehdy tentýž poměr k umění slohovému jako v novověku?

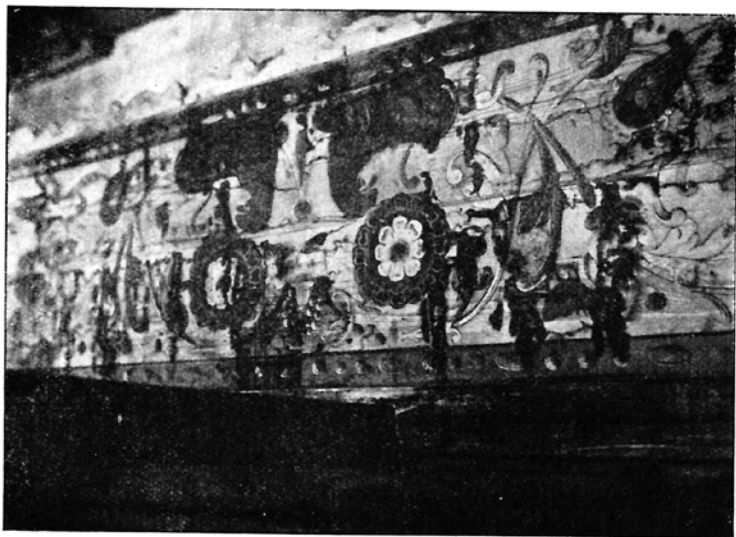
V našich venkovských kostelích najdeme pestře omalované řezby, práce kované i volné sochy, jež jsou sice pozdně gotické, avšak ve srovnání s jinými plastikami té doby značně primitivní — uvádím na příklad řezané lavice z chóru kostela ve Štítínku (obr. 12) z doby přechodu k renesanci, nebo ornamentální práce kovářské a tesařské, jako probíjené dvěře kostelů v Rimavské Bani (obr. 23) nebo Gáči (obr. 24), jež projevují všechny vlastnosti, jimiž jsme charakterisovali lidovou tvorbu.

Zda také v malířství a architektuře byl lid tehdy už činný, možno zatím jen předpokládati, ačkoli na př. klenba chóru v Rimavské Bani (obr. 25) má k podobným klenbám gotickým týž poměr, jako každá lidová práce k formě slohové; avšak stavební a stavebně-ornamentální tvary tohoto lidového umění, jak je dnes známe, jsou odvozeny z umění renesančního a barokního 17. a 18. století a teprve kultura barokní vyvolala onu bohatost a všestrannost lidové tvorby, působící svým náboženským poetismem a dobře volenými methodami protireformačního boje na citovost lidu.

Je přirozené, že život lidového umění bude odsouzen k zániku v té chvíli, kdy lid vyrovná kulturní propast mezi ním a městem otevřenou, kdy nastane nivelisace obou kultur, městské i venkova a kdy bude lid používati těchže předmětů k dennímu zaměstnání, jako město. Tato chvíle pro určité okrsky dnes už nadešla a jen kraje kulturně od města odlišné užívají vlastní umělecké formy a dotvrzují tím správnost našich předpokladů. Proto dnes se po většině pomalu vyrovnává rozdíl uměleckých forem mezi městem a venkovem a přepis nevyžaduje tak dlouhého času, jako dříve, poněvadž náš venkov je už schopnější akceptovat tvary v jejich slohové podobě; lidové umění je pak nahrazováno slohovým uměním umělecké provincie, uměním periferie od slohového centra značně vzdálené a vyznačující se nikoli již vlastní invencí, přirozeným vkusem a odlišnými vlastnostmi citění a reprodukce, jež byly přednostmi lidové tvorby a nárok na titul „umění“ jí opravňovaly, nýbrž jen znaky negativními, hrubostí, primitivností a nedostatkem školení. Tak na příklad secese dnes už po venkově vymírá, se zpožděním jen asi dvacetiletým a nastupuje místo ní vliv dekorativních forem popřevratových, ornament půlobloučkovitý; avšak sílu vlivu dnešního umění, dosud nehotového a bez tradice, nelze měřiti poměry barokními. Proto také vidíme, jak marné musí být všechny pokusy, jež chtějí uměle zase k životu vyvolati nové lidové umění nebo alespoň prodloužiti jeho bytí, když není k němu vnitřních příčin.

Konečně zbývá jen vysvětliti, proč tak dlouho vlastně trvalo, než jsme se dopracovali odpovědi na otázku původu a vlastností lidové tvorby? Příčinou byla chybně zvolená metoda studia: z běžného, povrchního dojmu a z určitého momentu vlasteneckého vytvořili jsme si náhled, že lidové umění je uměním národním, jen z lidu prýšticím, úplně samostatným a nezávis-

lým na umění slohovém, ba naopak, že je tomuto podkladem. Spojitost lidové formy s formou slohovou byla ale tak nápadná, že se nedala popřít; byla tedy vysvětlena tak, že sloh teprve z ní vyšel, zdokonaluje ji: „Když ne jinak, tedy musíme na lidové umění pohlížeti jako na primitivní umění každého jiného národa. Z primitivního umění teprve postupem doby a zkušeností vznikla kultura vyšší a umění vysoké! Lidové umění není odpadkem vyšších kultur uměleckých, nýbrž podkladem a předchůdcem, z něhož se teprve ony vyšší vyvinuly“, brání se ještě r. 1925 J. Vydra v „Lidovém stavitelství na Slovensku“, str. 22.



26. Severní galerie v Tvrdošíně (Orava).

A jak prý se to s oním vznikem kultury vysoké opravdu má, možno viděti na speciálním případě, který uvádí už r. 1907 Pavel Socháň v článku „Italská renaissance a slovenské ornamenty“ v revui „Naše Slovensko“.

Fakta uveřejněná pod tímto slibným titulem jsou velmi přesvědčivá: Benátčané (Buratto r. 1527, Zoppino r. 1530, Tagliente r. 1531, Pagan r. 1550, Serena r. 1564, Vecellio r. 1660) vydávají ornamentální vzorníky, z nichž jednotlivé prvky jsou příbuzné slovenskému lidovému umění; přesvědčivá však o samém opaku toho, než co chtěl dokázati autor: nejde tu o vliv existující už lidové ornamentiky slovenské na umění Italie prostě proto, že po celé 16. století není ještě po podobném slovenském ornamentu ani potuchy, nýbrž právě naopak, o působení italských renesančních motivů, podobnými vzorníky rozšiřovaných, na lidovou tvorbu.

Je vskutku nepochopitelné, jak nepravděpodobným závěrům mohlo se dojíti chybným rozbořem na základě fakt úplně správných. Souhlasíme s Woermannem, který ve svém dějepise*) se zmiňuje o věčném putování umělecké formy už od dob pradávných a praví:

Am ionischen Tempel des didymäischen Apollon in Milet, an dem das ganze Altertum weitergebaut hatte, findet sich unter anderen Zieraten das uralte orientalische Motiv der zwei einander zugekehrten Flügelreifen mit einem Kandelaber in der Mitte. Nach Rom verpflanzt, tritt es uns am Fries des Tempels des Antonius und Faustina entgegen. In der Renaissancezeit taucht es z. B. an Federighis Loggia del Papa in Siena wieder auf; von Siena aber brachte, wie Sokolowsky gezeigt hat, jener Giovanni Cini es mit nach Polen, um es in der Grabkapelle Sigismunds in Krakau zu verwerten.“ Tím však není ještě koloběh ukončen; na městských cechovních truhlách se tento ornament opakuje znovu a znovu, hrubne stále jak ve formě, tak i v technice provedení a stává se postupně majetkem lidu. Setkáváme-li se s ním na kruchtě dřevěného kostelíka v Tvrdosíně (obr. 26), nutno mítí proto na paměti, že není tu počátek, nýbrž konec vývoje.

Toto separování projevů lidové činnosti od památek slohových mělo však i jiný osudný následek: památková ochrana, nečítajíc je proto v obor jí přidělený, nečinně pohlížela na jejich zánik. Je trochu pravdy ve výtce, kterou adresuje Vydra našim památkářům,*) že čistí a konservují kde jakého sv. Jana, že však nemají smyslu pro umění lidové. Zapomíná však, že nikoli jednostranná jich vídeňská výchova to byla, nýbrž právě romantická snaha našich milovníků všeho „lidového“, učiniti z lidového umění útvar samorostlý, národní ráže a kontrast proti internacionálnímu umění vysokému znamenající, jež způsobila tento nepatrný úřední zájem. Povede-li se nám tedy odstraniti tyto falešné předpoklady, pak nepropadnou památky lidové tvorby uměle zkonstruované theorii o jich méněcennosti, jak nám, kteří v nich vidíme odlesk umění městského, bývá velmi trpce vyčítáno; naopak, budou stejně opatrovány jako památky monumentální, jsouce s nimiž téhož původu.

*) K. Woermann, Geschichte der Kunst aller Zeiten und Völker, IV. B. S. 449.

**) J. Vydra, Lidové stavitelství na Slovensku, str. 151, Jan Štenc, Praha, 1925.

II. Zprávy z terénu

Nauman, Jaroslav: *Milíř na Černokostelecku*

NVČ 2, 1907, s. 234–236

Popis dosud živého pálení dřevěného uhlí. Zvánovice, Voděrady a okolí Uhlířských Janovic

Klíčová slova pro bibliografickou databázi CLAVIUS:

Terénní výzkum * dokumentace popisná * zpracování dřeva * Zvánovice * Voděrady * Uhlířské Janovice okolí



Milíř na Černokostecku.

V nepatrném zbytku udržuje se ještě do dneška v okrsku černokosteckých lesů pálení dřevěného uhlí v milířích. Ale proslavené „černé“ lesy, od nichž Kostelec svůj přídomek obdržel, mizí očividně (hlavně bukové a jedlové) a s nimi ustupuje i milíř. Pouze u dvou vesnic: Zvánovic a Vo-

děrad (pošta Ondřejov) pálí se ještě pravidelně. I v obcích, jež vznikly vlastně z tábořišť uhlířských (jako Habr a vesnice směrem k Uhlířským Janovicům) žije již jen tradice a několik lokálních názvů. Původně stěhovali se uhlíři na místa, kde dříví bylo pokáceno — nyní dováží se dříví k milíři, místu, jež je pevně ohrazeno, proti větru chráněno a blízko za obcí leží. U Zvánovic pálí ve 2—3 milířích, u Voděrad pouze — a to občasně jen — v jediném malém, který pravděpodobně se svým majitelem i zanikne. Uhlířství bylo a jest dosud v rodinách dědičné; pracují zcela primitivně nehledíce si vůbec vedlejších produktů, jako dehtu a p., jež bez užítku se ztrácejí. Někakého zdokonalení ve výrobě vůbec nepamatují. K pálení užívá se dříví měkkého i tvrdého. Z měkkých dřev jsou to hlavně: borovice, smrk a jedle, z tvrdých buk a dub; jiného stromoví v okolí ve značnější míře není. Dříví užívá se, jak bylo z pasek z metru přivezeno s korou, pouze hrubé špalky jsou na polovinu rozštěpány. Délka dřeva měkkého obnáší 80 cm., tvrdého asi 60 cm. Kupují je z knížecích lesů Lichtenšteinských prostřednictvím lesního úřadu. Milíř — tak zove se i m í s t o, na němž se pálí i vlastní hromada dříví k pálení — leží u Zvánovic vedle silnice do Voděrad pod mírným úvalem od západu chráněn lesem. Kol dokola obehnan je kruhovitě hradbou zásobního dříví (průměr kruhu uvnitř 7 m.) do výše 2.50 m. narovnaného. Na straně proti západu (větrno) je hradba dvojí. Vchod je pouze 1.20 m. široký a před zapálením hradí se prkny, košatinou neb chvojí. Stavba vlastního milíře ze 14 m.³ dříví trvá asi 4 hodiny. Staví se ale také milíře z 5 m.³ i z 20 m.³ dříví. Pod milířem musí prý být měkká mazná hlína, na skále by „to moc prudilo“ a milíř by shořel. Následkem toho nedocílí se žádných vedlejších spodin suché destillace, veškerý dehet pohltní země, kterou občas vykopávají a po domácku jí topí. Vlastní stavba postupuje následovně: Dříví naházejí přes hradbu a rozhodí je co nejbliže k obvodu kruhu. Je dvojí: kulaté t. zv. „ramlíky“ a štípané „štěpiny“. Do prostřed kruhu vrazí se tenká asi 2.50 m. dlouhá tyčka t. zv. „tyk“. Několik „štěpin“ rozštěpí se na tenko (skoro na hrubé třísky) — které se kolem „tyku“ kolmo opatrně soustředně o tyk a o sebe navzájem opírají. To proto, aby oheň lépe a z vnitřku chytil. Tyto drobné štěpiny dávají se asi v průměru 1 m. při zemi — dále přistavují již hrubší „štěpiny“ i „ramlíky“ — stále do většího soustředného kruhu, pevně k sobě a stále šikměji, ležatěji tak, že svrchní konce tvoří šikmou plochu, ke středu (tyku) mírně vyvršenou, na kterou nastaví se druhá vrstva čili „les“ — obdobným způsobem, s tenkými štěpinami nejbliže k „tyku“. Dále dávají se však do druhého „lesa“ dřeva nejsilnější. Pálí-li se měkké dřevo staví se „lesy“ dva, z tvrdého, jež je kratší o 20 cm., staví „lesy“ tři. Při 14 m.³ měkkého dříví je spodní kruhový průměr asi 5 m. Na povrch dávají opět dřeva tenčí a hledí k tomu, aby celek byl pokud možno zaplněn a heavy oblého homolovitého tvaru. Po té se „tyk“ poněkud povytáhne a sekerou se dříví zatluče, aby co nejtěsněji k sobě přilehlo. Štěrbiny u spoda vzniklé vyplní se tenkými štěpinami. Tím je vlastní milíř hotov. Zbývá ještě zasypati jej vlhkým mourem a prachem uhelným (zbytky starších pálení). Aby drobný mour mezi dříví nezapadal, pokryje se milíř kolem dokola nejniže při zemi smrkovou chvojí asi do 50 cm. vysoko; až k vrcholu pak v létě mechem s travou (který vytrhávají ze smrkových kultur, aby stromky nedusil) a v zimě slamou. Na to nahází se dřevěným „lopáčem“ mour (který byl přihrabán kolem k samé hradbě) — a hřbetem hrábí se pěkně urovná a přitlačí. Vyčnávající dole chvoj se železným rýčem useká, aby se při hrabání nevytahovala a oheň k posledu po ní předčasně nevyšlehnul. Pak přistává žebřík, vytáhnou

úplně „tyk“ a otvor tím vzniklý zaplní nepříliš pevně štěpinkami. Nejvýše hodí se několik „plňků“. To jsou kusy hrubých štěpin na čtyřikrát přepilovaných — tedy asi 20 cm. dlouhých — a pak na drobně rozštípaných. Na ty položí se kousky vyschlé kůry, dřevěného uhlí a suché slámy — a milíř se v tom místě podpálí. Oheň postupuje po drobných štěpinách středem dovnitř. Dvě hodiny po zapálení se nahoře milíř znovu odkryje a místo shořelých štěpin nasypou se nové „plňky“. To děje se znovu za nové 3 hodiny, za 4 hodiny, za 4 hodiny, za 5 hodin a konečně za 6 hodin. Milíř hoří a je hlídán pět dní a čtyři noci. Oheň nesmí nikde zprudka vyrazit, ale aby úplně snad nevyhasnul, pomáhá se mu maličkými otvory, jež se dle potřeby otvírají nebo ucívají. Dle těch pozná se též, jak daleko pálení postoupilo. Táhne-li z otvoru kouř modrý, je-už oheň tak daleko, jde-li plavý, nikoliv. Když milíř dohořívá, odhrabe se asi 20 cm. vysoko z dola mour, oheň vyšlehne a zaleje se. Po té odhrabe se i ostatní mour a uhlí se vyndá, což slove „vyhrabování“. Co je žhavé, zaleje se, ostatní uhlí rozloží se k vychladnutí. Náradí uhlířské je sporé: Žebřík, konev, staré necky, sekera, pila, hrábě, koš, lopác a háček na tyči k strhování chvoje s vysokých smrků. Zvyklostí a pověr neznají, „uhlíř se ničeho nebojí, to není jako mlynář“. Z jednoho milíře ze 14 m.³ měkkého dříví získá se asi 18—22 metráků uhlí, metrák průměrně v ceně 8 K. Výdělek je čím dál skrovnější, ježto dříví značně přidražuje. Hlavními odběrateli jsou cukrovary v Čerhencích, Čes. Brodě, Čakovicích, Uhříněvsi, Labském Kostelci a t. d. vedle sléváren v Bubnech a j. poblíže Prahy. Ježto sami za obchodem jezdí, pálí se zpravidla v intervalech dlouhých dle toho, jak brzy zboží odbudou. Ve Zvánovicích pálí nyní Václav Pác a Jan Špringl.

Jaroslav Nauman.



III. Recenze výstavy

Nesvadbíková, Anna: *Výstavka krajek a národních výšivek v Brně*

NVČ 1, 1906, s. 8–11

Podrobný popis výstavy paličkovaných a vyšívaných krojových a oděvních součástí. Presentaci paličkovaných prací podomáckých dělnic připravila M. Klumpárová. Presentace činnosti podomáckých dělnic. Podíl Spolku Vesna na přípravě.

Klíčová slova pro bibliografickou databázi CLAVIUS:

Výšivky lidové * krajky paličkované * výšivky svérázové * výstavy národopisné
*Spolek Vesna * Klumpárová M. * podomácká práce



Výstavka krajek a národních výšivek v Brně.

Ode dne 19.—26. listopadu 1905 byla v Brně otevřena v krásných místnostech »Klubu přátel umění« výstavka krajek a národních výšivek.

Výstavku uspořádala »Dívčí akademie«, jejíž předsedkou jest pí. Karla Stránská. Původně měla to býti výstavka krajek na podnět pí. M. Klumparové, známé organisatorky krajkářství ve vých. Čechách, jejíž přičiněním rozšířila se záliba pro krajkou ručně pracovanou na tak mnohých místech, kde dříve nebylo pro ni porozumění. Poněvadž se však pořadatelkám zdálo, že by výstava pouhých paličkových krajek nedosti zajímala obecenstvo, tu na radu sl. uč. Waltrové byla výstavka rozšířena i na výšivky národní, které jsou namnoze bohatě zdobeny i vzácnými druhy různých krajek. A šťastná to byla myšlenka, neboť tím nabyla výstavka jisté bohatosti a přičiněním p. architekta Dušana Jurkoviče byly místnosti výstavní upraveny tak dovedně, že každá stěna skýtala ladný obraz.

Výstavu obeslali různé organisace, školy i soukromníci. Tak dívčí škola »Světlá« ve Vel. Meziříčí zaslala deset vzorů, znázorňujících postup práce při vyučování paličkování, »Zora« v Zábřehu ukázku svých prací, státní škola krajkářská ve Vamberku vzorné nástěnné tabule paličkových vzorů pracovaných žákyněmi školy. Pí. Klumparová z Král. Hradce obeslala výstavku bohatě několika bednami různých předmětů umělecké ceny, z nichž nejdražšími byly dva slunečníky v ceně 180 K a 202 K. Nejvíce šly na odbyt z této kolekce okraje kapesníků zhotovené dle vzorů pí. Klumparové nebo jejího chotě, p. dr. Klumpara. Byly to vesměs vzory, které se nedostaly posud do běžného obchodu a vyznačovaly se svérázností a vkusem, pracovány jsou na základě národních motivů, vyhovující zároveň vkusu dnešní doby. A právě touto svérázností vynikají naše české krajky nad jiné, cizozemské, které bývají mnohdy pracovány dle zkostnatělé, staré šablony. Národní motivy dodávají našim krajkám svěžesti — originality.

Několik beden zaslaných pí. Klumparovou opozdilo se stávající resistencí na dráhách, že nemohly býti více ani vyloženy, čehož jest velice litovati, neboť obsahovaly nástěnné tabule všech vzorů žambereckých krajek,

jimiž by výstava byla jen získala. Dále obeslali výstavu obchodníci Pelda a Bednář a synové z Vamberka moderními paličkovanými krajkami.

Máme v Brně několik soukromníků, jichž národopisné sbírky samy o sobě tvoří malé museum. Tito vybrali své nejvzácnější kusy. Jmenujeme p. radu Andreska, p. prof. Šímu, slč. Waltrovou. Rovněž tak Národopisný odbor brněnské Vesny. Dále pí. Šílená, pí. Dvořáčková a p. prof. Kopa obeslali výstavku několika svéráznými, vzácnými kusy. Pí. Šílená vystavila šaty jemné paličkované práce ze Stražova. Z ostatních předmětů pí. Šílené vynikala z celé výstavky uhersko-slovenská boudnice, velmi elegantní, pracovaná prolamovaným vyšíváním. Skvostné a originelní byly vložky prolamované, rovněž krajka svým vzorem i provedením velice bohatá. Celá boudnice starobylá, jak svými vzory, tak svým zpracováním, byla číslem prvního řádu, nádherný kus. Pan prof. Šíma obeslal výstavku množstvím předmětů, které byly sebrány v různých krajích Moravy, Čech i Slovenska s vkusem jemného odborníka. Nejozdočnějším kusem byla krásná lanžhotská šatka pestře vyšívaná na hedvábné látce. Když podobný kus vidíme, tu nevíme věru, čemu více obdivovati se máme, zda vytříbenému vkusu, s jakým jsou sestaveny pestré barvy v harmonický celek, zda ornamentu, anebo jemnému provedení práce. Šatka byla ozdobena skvostnou paličkovanou krajkou neobyčejně jemnou. Sotva kde najde se dnes podobný kus. Na šatce bylo vyšito datum r. 1822.

Brněnská Vesna (Národopisný odbor) vybrala ze svých bohatých sbírek opravdu krásné kusy národního vyšívání zdobeného krajkami paličkovanými. Dále množství tabulek s různými krajkami z valašských čepců i krajkami cizími. Z výšivek vynikaly uher.-slov. rukávce, nádherné svým vzorem i bohatým vyšíváním provedeným zlatem.

Neobyčejné pozornosti těšila se boudnice od Trnavy z pol. 19. stol. aplikované práce na tylu. Byl to překrásný kus jako stvořený pro moderní potřebu. Práce tato vyniká snadným provedením a skvělým efektem. Ze sbírek Vesniných zajímaly nás dále elegantní konce slov. šatek, sílky z úvodnic valašských, jakož i konce boudnic, bohaté čepce vyšívané i na krosenicích pracované. Bohužel nelze nám rozepisovati se o každém vzácném kuse, jakých bylo na výstavce množství a tím více toho litujeme při sbírce věci slč. uč. Waltrové, která poslala přes sto kusů — malou to částku jen svého národopisného musea. Nejvzácnějším kusem ze sbírek slečny Waltrové jest nádherná boudnice slovenská. Jednotlivé motivy krásného vzoru jsou utvořeny upotřebením různého materialu při vyšívání, hedvábi a zlata, což dodává celku neobyčejné skvělosti. Rovněž krajka jest propletena zlatonití. Dále vystavila slečna blatské šátky, vzácné okraje boudnic, množství čepců (47), které samy o sobě byly celým bohatstvím a z nichž některé jsou kabinetními kusy. Byla to také asi jen polovice všech jejích čepců. Mimo výšivky české, moravské a uh. slovenské vystavila slč. W. též ruské národní výšivky (vyšívaný čtverec, vytahované, velmi namahavé, zdlohavé práce) a chorvatské obojky, které ne tak svým provedením jako spíše svými vzory a barvami upoutaly pozornost. Věru, je nám opravdu líto, že nelze nám o každém vzácném předmětu z výstavy slč. Waltrové se rozhověti, jak by toho zasluhoval, na př. elegantní boudnice jemných barev a téhož provedení, kteráž skromně byla skryta jako podklad pod drahými šaty pí. Šílené — znalec a odborník jistě ji vynašel. Přece však dlužno nám zmíniti se o vyšívané příkrývce, kterou slečna sama vypracovala. Jest to pracný kus, který se důstojně řadí k vzácným starobylým vzorům, dle nichž

byl zhotoven. Křížkové vyšívání, prolamování, paličkováná krajka. Podán zde příklad, jak možno vyhotoviti do našich bytů ozdobné předměty, které by přečkaly několik generací a nati, by netratile na ceně. Kdo by však chtěl pravou cenu příkrývky poznati, musil by poslechnouti majitelku když se rozpovídá, jak příkrývka povstala, jak ozdobu za ozdobou všivala ve volných chvílích, které měly býti vlastně zotavením a zatím byly příčinou nesmírné únavy tělesné, již přemohla jen silná energie duševní — a tu teprve nabývají veškeré starobylé práce, zhotovené našimi ženami, neobyčejné ceny v našich očích a snad i trocha oné vytrvalosti a energie přechází tímto poznáním na nás . . .

Správně ocenila výstavku učitelka škol Vesniných ve výsl. pí. Růž. Koutníková, když pravila, že je zde vše zastoupeno: starší i moderní sloh, od nejjemnějších mřížek zavazáček valašských až po pestré boudnice křížky i ploše vyšívané, jemné prolamování valašské; paličkováne krajky od nejjemnějších pracných až do hrubých ze slovenských šatek — slovem všechny techniky.

Pí. Růž. Koutníková přednášela na výstavce o krajkách a o krajkářství vůbec. Ve své přednášce velmi poučně a jasné nastínila vývoj jednotlivých druhů krajek, promluvila o různých slozích ovládajících tu onu dobu, majících rozhodný vliv na všechny výtvořiny své doby, tedy i na výkvět uměleckého průmyslu, na krajkářství. Ke každému druhu krajek měla po ruce názorné vzory, hlavně ze sbírek slč. Waltrovy. Přirovnávajíc vzory našich paličkových krajek ke krajkám belgickým z téže doby, pronesla větu, která svým obsahem značně se liší od mínění našich národopisných badatelů. Pravila: Kdož ví? jsou naše jablíčka naše, nebo jsme je převzaly se vzory cizích krajek? Tuto větu ponecháme na posouzení našim odborníkům.

Když nám pí. uč. Koutníková podávala na objasnění svých slov hotové doklady, různé krajky a když tím jsme se vlastně učily pohlížeti na krajky, viděti a rozeznávat, co nám dříve splývalo v jediný chaos pod názvem »krajka«, tu nám zasvitl v mysli ideál krajkářské výstavy uspořádané pravými odborníci, tu teprve jsme vycitily, co by měla podobná výstava podati a čeho zde nebylo. Slyšely jsme z přednášky pí. Koutníkové názvy různých vzorů krajek buď dle doby, nebo dle jich původu, měly jsme i vzory v rukách — byl to však jen pouhý úvod. Kdybychom byly na každém jednotlivém kuse našly kratičký popis, třeba jen z několika slov se skládající, byly bychom při tak vzácném a hojném materiálu, jaký byl na výstavce snesen, odnesly si zajisté jistý základ poučení. Uznáváme, že by toto uspořádání výstavy bylo vyžadovalo ohromné práce — ale pravé odbornice by podobnou výstavku tuším nevypravily než jen tak.

Než i tak získala si Dívčí akademie vděk širšího obecnstva, neboť předměty vystavené, každý sám o sobě stál za podívanou. Mimo to měla výstava i po stránce hospodářské jistý úspěch, neboť naše dámy viděly, že předměty zhotoveny rukou české krajkářky — třeba i když jsou dražší než práce strojové — přece jsou zase poměrně lacinější, neboť jsou téměř nezničitelné. Zejména divadelní šály za 25—27 korun byly toho zjevným důkazem. Za každou hedvábnou šálu dáme třeba jenom polovici, ale časem se sedře a opotřebuje, kdežto paličkováná přetrvá několik strojových a tím se stává nepoměrně lacinou, ač se nám okamžitě jeví dražší. A naše dámy pilně kupovaly.

Celkem navštívilo výstavu 765 osob. Referáty denních listů zaznamenaly

návštěvu brněnského biskupa hr. Huyna, který prý s velkou zálibou prohlížel všechny práce. To však nebylo nikde zapsáno, že pan biskup řekl, kdyby to byly práce moravské, že by koupil, ale že jsou z Čech, tož nekoupí. Zajisté charakteristická výmluva jaká taká . . .

Anna Nesvadbíková.



IV. Recenze publikace

Mapa górnego Ślaska z uwzględnieniem stosónkow językowych, granic powiatowych, kolei żelaznych. Opracował Kś. Józef Gregor, 1904

Rec.: J. Polívka

NVČ 1, 1906, s. 13

Recenze s mnoha výhradami k obsahu

Klíčová slova pro bibliografickou databázi CLAVIUS:

Polívka Jiří * recenze literatury * publicistika polská * mapy

*

Mapa górnego Śląska z uwzględnieniem stosunków językowych, granic powiatowych, kolei żelaznych. Opracował Ks. Józef Gregor, proboszcz z Tworkowa. Mikołów (Nicolai O.-S.). Nakładem Karola Miarki 1904. Cena 20 fen.

Mapka tato jest dosti nepatrných rozměrů, nezaznamenány na ní daeko ne vsecky osady, a již tímto jest označení ethnografických poměrů v horním Slezsku, označení krajů osídlených Čechy, Poláky a Němci hodně nedokonalé. Na obálkách mapky uvedeny jsou statistické zprávy o obyvatelstvu jednotlivých okresů hornoslezských, dle náboženství a dle národnosti r. 1861 a r. 1900, ale udán pouze počet Poláků, i v okrese Ratibořském a Hlubčickém, ve kterýchžto jest nenepatrnou měrou zastoupena národnost česká.

Nás zaujímá ovšem hlavně ohraničení českého obyvatelstva na této mapce. Nemůžeme potlačiti projev litosti své nad tím, že na této mapce zpracované od kněze, sídlícího v místě nedaleko českého území jazykového, v Tworkově, jest velmi mnoho nesprávného a chybného. Místo svého působení Tworkov zařadil p. Gregor do polského území jazykového. A přece podle ukázek dialektických, které v tomto místě zaznamenal polský slavista Luc. Malinowski r. 1869, náleží dialekt v místě se ozyvající přes některé polonismy rozhodně mezi české, srv. moje pojednání »Neues von der čechisch-polschen Sprachgrenze« v Archiv f. slav. Phil. XXV., str. 393. a knihu Vychodilovu Čechové v pruském Slezsku, str. 13. Český, do podstaty dialektologický material zapsal jmenovaný polský linguista ještě v Tlustomostech a v Jarovnově v okr. Hlubčickém, ale místa ta vůbec nejsou na mapce Gregorově zaznamenána. Nezaznamenána ani všecka místa, kteráž Tetzner ve své knize »Die Slawen in Deutschland« str. 274 vyznačil jako »moravská«, ba některá, která od Tetznera jsou označena jako »moravská«, umístil Gregor do německého jazykového území, tak zvláště Plíš. Kdežto dle Tetznera, str. 281 mělo r. 1891 v Hlubčickém okr. ještě 14 obcí přes 50% »moravského« obyvatelstva, uvedeno na mapce Gregorově pouze 5 obcí. Tak silně přece germanisace ještě nepostoupila.

Jak viděti, nemůže nás tato mapka polského kněze hornoslezského nikterak uspokojiti.

J. Polívka.

*

PŘÍLOHA

JERÁBEK, R.: *Projekt retrospektivní bibliografie české a moravské etnografie a folkloristiky.* Věstník Národopisné společnosti československé při ČSAV a Slovenskej národopisnej spoločnosti při SAV, 1964, č. 2–4, s. 10–15

Richard Jeřábek

PROJEKT RETROSPEKTIVNÍ BIBLIOGRAFIE ČESKÉ A MORAVSKÉ ETNOGRAFIE A FOLKLORISTIKY

Deset let je ve vědě hodně dlouhá doba. Odborná produkce se rozhojní o pár desítek knih, stovky studií a článků, tisíce recenzí, referátů, zpráv a jiných drobných sdělení. Mají-li vskutku sloužit další vědecké práci, je k jejich registraci třeba buď fenomenální paměti badatelů nebo systematické bibliografické činnosti. Naše etnografie a folkloristika spoléhají už celá desetiletí spíš na první z těchto eventualit. Od vydání posledního projektu retrospektivní bibliografie (L. Kunz, Česká etnografie a folkloristika v letech 1945—1952, Praha 1954, str. 13—16) uplynulo právě deset let, ale z navrhovaného programu se nerealizovalo téměř nic.

Pokoušíme-li se nyní o nový, odlišný projekt retrospektivní bibliografie, vyplývá to jednak z toho, že předchozí byl za současného stavu neuskutečnitelný, jednak též z toho, že zdůrazňoval některá hlediska, jež jsou pro odbornou bibliografii tohoto druhu zcela nepodstatná, např. hledisko jazykové. Jsme si vědomi toho, že předkládaný projekt trpí mnoha nedostatky a nedůslednostmi, ba přísně vzato — je vcelku *provizorní*. Ale vychází ze skutečné situace, která v naší etnografii a folkloristice nastala a ustálila se a v dohledné době není naděje na její podstatnou změnu.

Bylo by jistě ideální, kdyby se mohla zpracovávat retrospektivní bibliografie velkorysým způsobem, nejlépe na půdě některého z velkých vědeckých ústavů. Jistě by se vyplatilo vyčlenit pro tuto práci několik školených pracovníků, například těch, od nichž ze zkušenosti nelze očekávat tvůrčí vědeckou práci. Bohužel však nemůžeme počítat ani s tímto opatřením, tím méně pak s uskutečněním utopického návrhu na zřízení produktivního střediska vědeckých informací. A tak nezbývá, než se smířit

s tím, že budeme pracovat svépomocí na bibliografii sice nedokonalé, ale přece jen přínášející jistý užitek.

Nepříznivou okolností pro realizaci tohoto projektu je to, že bibliografie nemohou vznikat na jednom pracovišti, kde by bylo možno všechny excerповané záznamy třídit podle vědeckých hledisek, tedy bezpochyby podle *systematiky* vědního oboru (pokud by ovšem byla v národopisu zpracována a obecně přijata). Tento projekt retrospektivní bibliografie navazuje na mladou tradici bibliografických příloh Zpráv a Věstníku NSČ (dosud vyšlo pět soupisů, další jsou v tisku) a přihlíží především k možnostem jejich dalšího vydávání ve formě volné příhody o různém rozsahu. Především tyto okolnosti ovlivňují koncepci projektu; způsobují atomizaci bibliografie do velkého počtu drobných soupisů, což je nejen nepřehledné, nýbrž i nepraktické a perspektivní opatření takové bibliografie společným rejstříkem může být jen polovičatým řešením nesnáží, které vznikají při používání tak detailizované příručky.

Retrospektivní bibliografie pojme všechny práce z etnografie a folkloristiky, jakož i práce z příbuzných oborů, pokud uisce souvisejí s národopisnou problematikou, a to vydané jak knižně, tak i ve sbornících a časopisech u nás i v zahraničí, bez ohledu na jazyk, v němž byly tyto práce vydány, a bez ohledu na národnost autorů. Navrhované rozdělení záznamů knižních a časopiseckých prací do různých soupisů nemá vědeckého opodstatnění; je jen důsledkem možnosti, za jakých vycházejí bibliografické přílohy Věstníku NSČ a za jakých bude patrně vycházet celá retrospektivní bibliografie: téměř všechny soupisy vyjdou v podobě sešitů, je dva až tři by měly být publikovány knižně pro svůj velký rozsah. Projekt nepočítá se zařazením národopisných příspěvků otiskovaných v novinách (denících, týdenících, čtrnáctidenících), v revuích, obrázkových časopisech apod., v cyklostylovaných neperiodických tiscích atd. Zvládnutí tohoto úkolu by bylo nad síly a možnosti redakce bibliografie. Pomíjíme též slovenskou produkci, protože se bibliograficky zpracovává systematictější již delší dobu; vzhledem k přehlednějšímu vývoji slovenského národopisu je tato bibliografická práce již dále jen v českých zemích. — Výběr záznamů v retrospektivní bibliografii je hodně extenzivní a v mnoha případech poněkud překračuje hranice etnografie a folkloristiky. Tato vlastnost soupisů je u vyčerpávající bibliografie nezbytná. Bližší zdůvodnění každého záznamu, pokud není zřejmé ze samotného názvu příspěvku, plyne z více nebo méně podrobné anotace, již jsou všechny záznamy opatřeny.

V názvu projektu i některých dílčích soupisů užíváme vedle pojmu „český“ též označení „moravský“, popřípadě „slezský“. Vyplývá to ze snahy vyjádřit míru, jakou se Morava se Slezskem podílely na vývoji našeho národopisu. V třídění regionálních bibliografií se přidržujeme v případě Čech větších uzemních celků, na Moravě přihlížíme k etnografické diferenciaci, tedy nikoliv k mladému a neustále se měnícímu územnímu rozdělení českých zemí do administrativních celků, aby totiž bibliografie nezastarala dřív než vyjde. Názvy jednotlivých soupisů, uvedené v projektu, jsou zatím; budou zpřesněny teprve v průběhu práce. Totéž platí o seznamu časopisů, připojeném k většině názvů soupisů; jejich výčet není vyčerpávající a je připojen hlavně pro názornost.

Jednotlivé sešity bibliografie budou zachovávat stejný formát a v podstatě i stejné zásady výběru a adjustace záznamů, takže po ukončení edice bude možno celý konvolut opatřit deskami, popřípadě svázat. Od roku 1965 se poněkud pozmění technika záznamu ve shodě s novou čs. státní normou 01 6904. Odkazy na literaturu (Bibliografické citace). Zachovávání určitých zásad umožní opírat se o tyto dílčí soupisy při eventuálním vydávání *dokonalejší bibliografie* v budoucnu, zlepšili se podmínky pro tuto práci a pro zveřejňování jejích výsledků. Zatím počítá tento projekt výhradně s dobrovolnou a zcela nehonoranou spoluprací řady etnografů a folkloristů, hlavně pracovníků, absolventů a posluchačů katedry etnografie a folkloristiky University J. E. Purkyně v Brně.

Podle rozhodnutí redakční rady Věstníku NSC bude nejméně jedna třetina rozsahu věnována bibliografiím. Každé číslo Věstníku, který má nadále vycházet čtyřikrát ročně, má být vybaveno bibliografickou přílohou. To znamená, že vydávání všech proponovaných soupisů by za těchto podmínek mělo trvat asi sedm až osm let, tedy asi do roku 1971—1972. Do té doby by mělo být v podstatě ukončeno vydávání retrospektivních soupisů a doplňků k nim, aby mohlo být kolem roku 1970 zahájeno paralelní vydávání běžných registrujících bibliografií za každý uplynulý rok. Tyto běžné bibliografie nahradí dosavadní soupisy knižní produkce z etnografie a folkloristiky i výběrové bibliografie, které otiskuje Český lid, a podstatně doplní přehled o veškeré národopisné produkci z českých zemí, pojatý dosud jen do obsahu referátového časopisu Demos.

Předkládáme tento projekt retrospektivní bibliografie naší národopisné veřejnosti s vědomím, že není propracován do důsledků, a budeme vděční za věcné poznámky k jeho pojetí i náplni, popřípadě za návrhy na spolupráci.

PROJEKT RETROSPEKTIVNÍ BIBLIOGRAFIE:

I. Soupisy národopisných bibliografií:

- a) do roku 1944
- b) za léta 1945—1963 (připraveno do tisku)
- c) za léta 1964—1970

Tyto soupisy budou zahrnovat údaje o etnografiích a folkloristice ve všeobecných bibliografiích, v bibliografiích příbuzných věd a v regionálních bibliografiích, údaje o speciálních národopisných bibliografiích ze všech odvětví národopisu, z jednoho nebo několika odvětví národopisu, personální, skryté aj. bibliografie, údaje o českém národopisu v bibliografiích slovanského, evropského a všeobecného národopisu.

II. Soupis knižních prací z české a moravské etnografie a folkloristiky (od počátků vědeckého národopisu do současnosti).

Tento soupis obsáhne všechny samostatné knižní publikace a příspěvky v jednorázových nebo neperiodických sbornících.

III. Soupisy etnografických a folkloristických příspěvků v českých a moravských časopisech (od konce 18. století do současnosti).

Tyto soupisy budou obsahovat všechny příspěvky z ukončených i vycházejících časopisů z oborů etnografie, folkloristiky a příbuzných věd se vztahem k národopisu do roku 1970.

1. *Národopisné příspěvky v časopisech do poloviny 19. století* (např. Mährischer Wanderer, Vaterländischer Pilger, Hesperus, Moravia, Týdenník aj.).
2. *Soupis etnografických a folkloristických příspěvků v Časopise Českého muzea 1827—1940* (vyšlo tiskem).
3. *Národopisné příspěvky v literárních aj. časopisech z konce 19. století a počátku 20. století* (např. Zlatá Praha, Světozor, Květy, Koleda, Hlídka, Osvěta, Obzor, Komenský, Notizen-Blatt aj.).
4. *Soupis etnografických a folkloristických příspěvků v Časopise Matice Moravské 1869—1943* (v tisku).
5. *Národopisné příspěvky v Časopise Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci a ve Sborníku SLUKO*.
6. *Soupis etnografických a folkloristických příspěvků v Museum Franciscum Annales a v Časopise Moravského muzea 1895—1938* (vyšlo tiskem).

7. *Národopisné příspěvky ve Slovanském sborníku a ve Slovanském přehledu.*
8. *Bibliografie Národopisného sborníku československého 1897—1905 a Národopisného věstníku československého 1906—1956.*
9. *Bibliografie Československé etnografie 1953—1962.*
10. *Etnografické příspěvky v časopisech antropologických a archeologických* (např. Zprávy Antropologické společnosti, Obzor prehistorický, Památky archeologické, Archeologické rozhledy aj.).
11. *Národopisné příspěvky v sociologických a národohospodářských časopisech* (např. Sociologická revue, Obzor národohospodářský).
12. *Národopisné příspěvky v historických časopisech* (např. Selský archiv, Časopis pro dějiny venkova, Časopis Společnosti přátel starožitností, Český časopis historický aj.).
13. *Národopisné příspěvky ve filologických časopisech* (např. Listy filologické, Slovo a slovesnost, Byzantinoslavica, Naše řeč, Český časopis filologický, Slavia).
14. *Národopisné příspěvky v literárních a divadelních časopisech* (např. Morava, Listy pro umění a kritiku, Tvar, Doba, Vyšehrad, Divadlo, Česká literatura aj.).
15. *Etnografické příspěvky v časopisech o výtvarném umění* (např. Nové směry, Umění, Zprávy památkové péče, Blok, Výtvarné umění aj.).
16. *Etnografické příspěvky v časopisech o uměleckých řemeslech a výrobě* (Drobné umění, Ornament, Náš směr, Tvar, Věci a lidé, Umění a řemesla Mitteilungen des Mähr. Gewerbemuseums a některé odb. časopisy sklářské a keramické).
17. *Soupis folkloristických příspěvků v hudebních časopisech ČSSR 1945—1959* (vyšlo tiskem).
18. *Národopisné příspěvky v časopisech o lidové umělecké tvořivosti* (např. Lidová tvořivost, Taneční listy aj.).
79. *Česká etnografie a folkloristika v zahraničních časopisech* (články a studie z různých oborů českého národopisu, zprávy o stavu vědy, o činnosti institucí, personalia apod.).
20. *Národopisné příspěvky v časopisech německé menšiny* (např. Sudetendeutsche Zeitschrift für Volkskunde, Karpathenland aj. časopisy, obsažené v Roubíkově Příručce vlastivědného pracovníka, Praha 1947, str. 145—148).
21. *Národopisné příspěvky v časopisech polské menšiny* (např. Zwanie śląskie).
22. *Cizokrajná etnografie v českých časopisech* (např. Archiv orientální, Nový Orient, Zeměpisný magazín, Věda a život, Vesmír, Latinská Amerika aj.).
23. *Doplňky k soupisům etnografických a folkloristických příspěvků v českých časopisech od roku 1945 do roku 1970:*
 - a) Český lid 1946—1970
 - b) Časopis Národního muzea 1941—
 - c) Časopis Moravského muzea 1945—
 - d) Doplňky k ostatním soupisům časopisů za dobu od vydání soupisu do roku 1970

IV. Soupisy etnografických a folkloristických příspěvků v českých, moravských a slezských regionálních časopisech.

A. Čechy:

1. **Národopisné příspěvky ve vlastivědných časopisech středních Čech** (např. Boleslavan, Českobrodsko a Černokostecko, Krajem Horymírovým, Lounský kraj, Mělnicko, Mladoboleslavsko, Naše Polabí, Naše Praha, Od Stříbrných hor, Osvětový věstník Podbrdsko, Pod Blaníkem, Pod Lipany, Podbrdský (Berounský) kraj, Poděbradsko, Podřipský kraj, Podřipský musejník, Slánský obzor, Staroboleslavský věstník, Úhošťsko, V srdci Čech, Vlastivědný sborník okr. Lounského, Vlastivědný sborník okr. mladoboleslavského, Vlastivědný sborník okr. rakovnického, Vlastivědný sborník okr. slánského a novostražského, Vlastivědný sborník Podřipska aj.).
2. **Národopisné příspěvky ve vlastivědných časopisech východních a severovýchodních Čech** (např. Český ráj, Bezděz, Broumovsko, Cáslavský kraj, Horské prameny, Krajem Pernštýnův, Královéhradecko, Krkonoše, Letopisy kraje a města Ústí n. O., Lomnicko nad Popelkou, Jitřenka, Jaroměřsko, Chlumecko, Metujský zpravodaj, Od Ještěda k Troskám, Od Kladského pomezí, Od Trstenické stezky, Pelclův kraj, Pod Zvičinou, Poorlická osvěta, Podoubraví, Pohoří, Polensko, Sborník okresu železnobrodského, Staré Třebechovice, Vesnice tkalců, Vlastivědný sborník od Orebu, Vlastivědný sborník východočeský, Zambersko aj.).
3. **Národopisné příspěvky ve vlastivědných časopisech severozápadních, západních a jihozápadních Čech** (např. Brdský kraj, Božeňsko, Chodsko, Krajem Lučanů, Mladá Stráž, Mladé Rokycansko, Od Hor Krušných, Od pramene Úhlavy, Plzeňsko, Pod Radyní, Pod Zelenou Horou, Strakonicko, Kraj pod Čerchovem, Od Dyleně aj.).
4. **Národopisné příspěvky ve vlastivědných časopisech jižních a jihovýchodních Čech** (např. Jihočeský kraj, Jihočeský přehled, Jihočeský sborník historický, Kraj Kalicha, Milevský kraj, Otavan, Staré i nové zvěsti z Soběslavě a okolí, Tradice, Věstník jihočeských muzeí, Vlastivěda Jindřichohradecka, Vlastivědný sborník Českobudějovicka, Vlastivědný sborník českého jihovýchodu, Zálesí, Zlatá stezka aj.).
5. **Národopisné příspěvky v ročenkách, shornících, věstnicích a zprávách českých muzeí** (soupis viz např. v Roubíkové Příruče vlastivědného pracovníka, str. 142).

B. Morava:

1. **Národopisné příspěvky v časopisech západní a jihozápadní Moravy** (např. Časopis pro školní vlastivědu a nauku občanskou, Horácké besedy, Od Horácka k Podyjí, Podyjí, Vlastivědný sborník kraje Jihlavského, Z kraje Pohádky máje, Zpravodaj Okresní osvětové rady v Třebíči aj.).
2. **Národopisné příspěvky ve vlastivědných časopisech střední a severní Moravy** (např. Bílovecko, Kravaňsko, Krnovsko, Litovelsko, Oderské hory, Od hradské cesty, Osvětový věstník Brněnska, Jihlavsko a Uh. Hradištska, Mojžírova říše, Vlastivěda střední a severní Moravy, Vlastivědné listy z Boskovic, Vlastivědný sborník okr. výšovského, Vlastivědný sborník pro mládež župy olomoucké, Vlastivědný sborník střední a severní Moravy, Vlastivědný věstník moravský, Záhorská kronika, Záhotský sborník aj.).

3. *Bibliografie národopisných příspěvků v regionálních časopisech Moravského Slovácka* (Lidová tvorba, Malovaný kraj, Masarykovou stopou, Uprkúv kraj, Vlastivědný sborník Břeclavska, Vlastivědný sborník okresu Uh. Hradišského, Zahradra Moravy — v tisku).
4. *Národopisné příspěvky v časopisech z Moravského Valaška* (např. Dědina pod Beskydem, Dolina Urgatina. Naše Valaško, Nová Lubina, Valaško aj.).
5. *Národopisné příspěvky ve vlastivědných časopisech přechodné oblasti mezi Valaškem a Slovákem* (např. Lázně Luhačovice, Luhačovské lázeňské listy, Naše Bojkovsko, Podřevnicko).
6. *Národopisné příspěvky v ročenkách, sbornících, věstnících a zprávách moravských muzeí* (sopsis viz např. v Roubíkové Příručce vlastivědného pracovníka, str. 143).

C. Slezsko:

1. *Etnografické a folkloristické příspěvky v časopisech slezské oblasti* (např. Časopis Slezského muzea, Černá země, Slezský sborník, Radostná země, Těšínsko, Věstník Matice onavské, Vlastivědná příloha Obrany Slezska, Zprávy SSÚ aj.).
2. *Národopisné příspěvky v ročenkách, sbornících, věstnících a zprávách slezských muzeí.*

D. Doplnky k soupisům národopisných příspěvků v regionálních časopisech z Čech, Moravy a Slezska do roku 1970.

V. Účelové bibliografie:

Výběrová bibliografie karpatské lidové kultury na Moravě a ve Slezsku do roku 1964.

VI. Svod (rejstřík rejstříků věcných a jmenných).

P. S.

Od napsání tohoto příspěvku uplynulo něco víc než půl roku a už se vyskytly některé potíže, jejichž překonání bohužel není v našich silách a možnostech. Prostředky věnované na tisk Věstníku NSČ a bibliografických příloh jsou víc než skrovné a jen stěží stačí krýt režii. Tento stav, nedůstojný vydávání odborných a vědeckých tiskovin, přímo katastrofálně zhoršilo uvalení 60% daně na tisk. Za těchto okolností nemůže Věstník s bibl. přílohou vycházet čtyřikrát ročně, ba je otázka, podaří-li se ho vydat jedenkrát za rok.

S tímto číslem Věstníku dostávají členové NSČ do rukou bibl. přílohy č. 7 a 8. V rukopise je připraveno dalších pět soupisů, registrujících národopisné příspěvky z 18 časopisů, a soupis národopisných bibliografií vydaných v letech 1945—1963. Protože máme eminentní zájem na tom, aby dohotovené bibliografie nezahálely, nýbrž sloužily co nejdříve všem vědeckým pracovníkům, budeme usilovat o jejich vydávání i v jiných tiskovínách, například v muzejních věstnících a zprávách. Členy NSČ budeme příležitostně informovat o tom, kde byly bibliografie otištěny.

Nepříjemná změna nastala ve formátu a úpravě posledních tří soupisů. Vyplynula z nutnosti zadat výrobu jiné tiskárny, která nemá možnost dodržet původní vzhled a formu bibl. příloh.

A konečně změna, k níž nedošlo: citovaná čs. státní norma, ač byla vydána tiskem a distribuována, nevstoupila v platnost. Proto zatím zůstává technika bibliografického záznamu nezměněna.

R. J.

Jiřina Veselská
Národopisná bibliografie

Redakční příprava Daniel Drápala
Jazykové korektury Josef Štěpán

Vydáno za finanční podpory Akademie věd České republiky, v.v.i.

Česká národopisná společnost

Praha 2013

Vydání první

Grafická příprava Metoda, Brno

ISBN 978-80-905273-0-0